

OC
60.963

Romániai Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége
Kolozsvári Központ

Bevezetés a filozofiába

I.

Dr. GAÁL GÁBOR

egyet. ny. r. tanár

R.P.R.

1948

Kolozsvár

F. k. B. M.

THE END OF THE WORLD

THE END OF THE WORLD

Romániai Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége
Kolozsvári Központ

Bevezetés a filozofiába

I.

Dr. GAÁL GÁBOR

egyet. ny. r. tanár

1948

Kolozsvár

F. k. B. M.

89.9

00 60 903

ORSZÁGOS SZLOVÉN KÖNYVTÁR	
B 5785	1985
LELTÁRI SZÁM	

BEVEZETÉS A FILOZÓFIÁBA

I.

Mi a filozófia? Ez a kérdés, amilyen türelmetlenséggel, nem a tájékozatlan, hanem maga a filozófia felteszi, már maga egy válságban levő művelődés kérdése. Ennek a kérdésnek a polgárság viszonylag még épebb szakaszaiban olyan gondolkodók, mint Kant, vagy Hegel szövegeik özönében alig pár rövid mondatot szentelnek. A XIX. század második fele, pontosan a 48-as forradalmak bukása óta azonban mind nagyobb és nagyobb teret fordítanak az u.n. filozófusok ennek a kérdésnek.

Ujból és újból kérdésessé válnak a filozófia alapjai s ezzel a filozófia egész mibenléte.

Minél közelebb jutunk az imperializmus korabeli polgárság és művelődése egyetemes válságtörvényeihez, annál sürűbben hangzik fel ez a kérdés. Különösen mióta Nietzsche - épp e válság következményeként - kiadta a "Minden érték átértékelése" jelszavát. Azóta nincs filozófus, aki ne ennek a polgárság kezén kérdésessé vált studiumnak újabb kísérleti vállalkozása lenne. Egyetemi, közművelődési eredménye azután ennek, hogy a század eleje óta végül a szélesebb értelmiségi rétegek számára a filozófia egy mondhatni új bölcséleti műfajba csapódik le. Ez a műfaj a "bevezetés a filozófiába".

Mi ennek a műfajnak a célja?

Megmondani, hogy mi az a filozófia.

Ahol annyi kísérletet tesznek egy fogalom tisztázására, egy fogalom tartalmának a megállapítására s ahol annyi erőfeszítés után újból és újból ismét neki kell vágni ugyanannak a feladatnak, ott valami bajnak kell fenn-

forognia. S ahol annyian és annyiszor teszik, ahogy ez a polgári művelődés terén a filozófiával kapcsolatban megnyilvánul, ott vagy a meghatározandó anyagban, vagy abban van a hiba, aki a kérdést erről az anyagról felteszi. Vagy az anyag van tartalma szerint állandó változásban, amire a kérdés irányul s így minden pillanat új válasza az elváltozó anyag természete miatt már nem érvényes válasz, vagy annyira lehetséges a szubjektivitás érvényesülése, hogy minden kérdező felelete szükségszerűen más.

Tényleg, ha végigtekintünk a filozófia polgári utjának utolsó száz esztendején, megállapíthatjuk, hogy az egész filozófia alapvető kérdése az önmagával szemben felvetett kérdés. Holott a matematikának pl. önmaga nem alapvető kérdés. Egyik szaktudománynak sem kérdése önmaga. Csak egyetlenegy ilyen tudományt ismerünk, mely hasonlóképp újra meg újra önmagát kérdi, önmagára keres feleletet s hasonlóképp nem jut eredményre, a polgárság szociológiája.

S ahogy a polgárság szociológiája, ugyanúgy a filozófia is kimerül önmaga meghatározásában. Mire elkészül egy ilyen, már egy újabb nemzedék teszi fel a régi nemzedékkel szemben a kérdést s kezdi újból és végül ugyanígy.

Mi történik itt? Hol a szilárd pont? Van-e egyáltalán szilárd pont? S ha nincs: mi a teendőnk, mikor mi is azt adtuk előadásunk címének, hogy "Bevezetés a filozófiába"?

Hogy értsük ezt az ellentmondást?

Válaszoljunk azzal, hogy nem egy bizonyos eddigi értelmű filozófiába akarunk bevezetni már azért sem, mert mi a filozófiát a marxizmus értelmében vesszük. Másrészt nem is abba a filozófiai válság-örvénybe akarunk bevezetni, amit az előbb említettünk, hisz az ilyesmi történeti

kollegiumot igényelne az u.n. filozófia utolsó száz esztendejéről.

Mi mást akarunk.

Mi elő akarjuk készíteni hallgatóinkban a mindenkori állásfoglalás lehetőségét az u.n. eddigi és mai polgári filozófiakultúrával szemben s ezért, hogy az ilyen állásfoglalás-kialakítás lehetséges legyen, kívánunk bizonyos előismereteket érinteni. Mi tehát bevezetőnkben abban a hagyományos művelődési körben tájékoztató pár szempontnak az ismertetésére törekedünk, amelyek nélkülözhetetlenek bármilyen, a művelődésben u.n. filozófiaként jelentkező mutatkozás megítéléséhez.

/Mintán ezeknek a szempontoknak a kialakítása részünkről, mint feltételezhető, a marxizmus alapján történik, miért nem adtuk előadásunk címül azt, hogy: "Bevezetés a marxi filozófiába"?

Mer a marxizmus minden megelőző filozófiától már a jellegében különbözik. A marxizmus dialektikai materializmusának nem olyan a jellege, hogy az eddigi "filozófia" elnevezést alkalmazhassuk rá. Nem azt és nem olyasmit tartalmaz, mint az eddigi filozófia. A régi, a marxizmus által meghaladott filozófiával csak az a kapcsolata, hogy kimentette ebből a filozófiai művelődésből a gondolkodás és törvényeinek elméletét, a dialektikát. "Bevezetés a marxizmusba" alatt tehát egész mást kell értenünk. - Ezért nem használtuk tehát a "Bevezetés a marxi filozófiába" címet./

As első mindenekelőtt, hogy az eddigi u.n. filozófiával szemben általában lehetővé tegyük az állásfoglalást.

Mi ez a filozófia? Miről van szó a filozófiával kapcsolatban általában?

Azról van szó, hogy a hagyományos művelődés ismeret sorozatában, végig a történelem folyamán, minden nemzeti kultúrában, Keleten és Nyugaton van egy sajátos ismeretkör, aminek filozófia a neve. Ez az ismeretkör a polgári művelődésben, és a feudális, az antik és a keleti társadalmak művelődésében is mindig nagy súlyt birt, mert azok is, akik ülték kifejleszték és azok is, akik nem ülték, minden más ismeretkör élére, sőt fölé emelték a hol a tudományok egyedüli foglalatának, hol a tudományok alapjának és így minden fajta megismerés szabályozójának tekintették. S akár Aristoteles, akár Szent Tamás, akár Kant vagy Hegel megfogalmazásában és összehasonlításában jelentkezett, mindig sajátos megjelenési formát, a rendszert tulajdonították ennek az ismeretkörnek és sajátos funkciót: az egyetemes művelődés összemléltetését, az ész legfőbb és legvégsőbb, sőt egyedüli igazságait, az u.n. örök igazságokat, a cselekvés normáit, a világ összetételének rendjét és e rend megokolását varták és kapták tőle az egymásra következő korok uralkodó osztályai és nemzedékei - az illuziót szerint. Valanikör mindezekért regina scientiarumnak, a tudományok királynőjének nevezték és ehhez mérten azokat, akik ülték, gyakorolták, írták, az u.n. filozófust egy magasabbrendű emberi lénynek, a tudósok tudósának tekintették. Művelői nevét, a nagyokat és a kiemelkedőket /jó tuost a számuk! / megkülönböztetett hangszínnel emlegetik és ezek a nevek mint hideg és jeges, de mindenesetre fontos és orvok, emelkednek ki a filozófiai művelődés hegyláncából, időben és térben, meglehetősen hosszán, Ázsiától és Kr. előtt a VII. századtól egészen máig.

Ez a filozófia, mint a legáltalánosabb kérdések felett való gondolkodás, - a polgári művelődés értelmezése szerint - a lét és az ismeret alapvető kérdéseivel

foglalkozó tudomány, az elvonat és általánosított színvonalra emelt világszemlélet, mint a tudományok tudománya keletkezett. Eredetileg, amikor a pozitív szaktudományok még nem alakultak ki és nem váltak el egymástól, a filozófia egyetemben a vallással, amittől még szintén nem vált el. /a mai polgári filozófia is csak a látásokban vált el a vallástól! / magába ölelt minden tudományos kérdést. Magába foglalta az embernek minden eddig elért tudását a természetről. /Ezért Aristotelenél általában a tudomány. Forrása a csodálkozás. Részei: 1/ elméleti /fizika, matematika, logika, retorika, teológia, illetve első filozófia, metafizika/; 2/ gyakorlati /etika, politika, ökonomia/ és 3/ poétikus /esztetika, művészetfilozófia/. Még a XVIII. században is Wolffnál: scientia possibilium quatenus esse possunt /hogy minden lehetséges dolog hogyan és miért lehetséges/. Hegelnél az abszolút tudománya. Contentál: az emberi ismeretek összrendszere. /A filozófia további útja azután az emberi művelődésen keresztül abban az előrehaladó és fokozódó differenciációban állott, hogy a természetre és a társadalomra vonatkozó közelebbi ismereteket a pozitív tudományok formájában kiválasztotta magából, minek következtében a filozófia területe mind szűkebbre szorult/. Így lett pl. ismeret-kritika, illetve a megismerés és cselekvés princípiumainak tudománya az újkantiánusoknál. A szaktudományok eredményeit egységesíti Machnál. Böhmnél: "Minden filozófiának kezdete és vége az ismeret problémája". /A filozófia ezzel az állapottal szemben megpróbált védekezni.

Miben állott a védekezése? Abban, hogy a tudományok felett való állását törekedett biztosítani.

Nézzük meg gyakorlatilag is, hogy miképen.

Vegyünk olyan szerzőket, akiknek kézikönyvei és talánosan ismertek. Vegyük pl. Pauler Ákost. Mit mond Bevezetés a filozófiába című könyvében idevonatkozólag. Természetesen nála is a filozófia mint rendszer jelenik meg, s így több részre tagolódik. Ezeket a részeket ő filozófiai alaptudományoknak nevezi. Mi ezeknek az alaptudományoknak a közös vonása? Az "hogyminden tudomány végső előfeltevéseit teszi tervszerű vizsgálat tárgyává. Már Aristoteles ebben látta a filozófia legsajátosabb feladatát... Azok a modern gondolkodók is /Windelband, Husserl/ helyes nyomon járnak, kik a filozófiát a végső előfeltevések tudományának mondják. E meghatározásnál azonban nem állapodhatunk meg, mert hiszen az csak a filozófiai kutatás útját, nem pedig a sajátos tárgyát jelöli meg. Ez utóbbit akkor ismerjük fel, ha tekintetbe vesszük, hogy minden filozófiai tudomány a dolgok bizonyos osztályainak határozmányait nyomozza. Így a logika az igazság körébe tartozó dolgok közös határozmányait nyomozza, az etika ugyanezt teszi az emberi cselekedetek bizonyos osztályára nézve, az esztétika az emberi alkotások osztályát vizsgálja, a metafizika a létezők klasszifikációját, az ideológia a dolgok legegyszerűsebb osztályát teszi tudományos kutatás tárgyává. Ennyiben a filozófia azon osztályokról szóló tudomány, melyek előfeltételei a szaktudományoknak; a legegyszerűsebb osztályokról szótudomány".

Mit mond egy másik egykori állami támogatásu kézikönyv, a Brandenstein Béláé? "Míg a számítás a különleges számviszonyokat, a mértan a térviszonyokat, a fizika és a kémia a testi világ alkatát, a biológia a szerves élet mivoltát, a lélektan az ember lelki életét, a társadalomtan a társadalmi életet, a nyelvtudomány a nyelv mivoltát, jelenségeit, törvényeit, a történelem és az

emberi társadalom és kultúra történetét, időbeli alakulását igyekszik megismerni, addig a filozófia nem korlátozódik ilyen részterületekre, nem ilyen részlet kérdésekre keres választ, hanem a lét, a valóság legáltalánosabb elveit, legalapvetőbb határozmányait, viszonyait, összefüggéseit nyomozza. Azokra a kérdésekre keres választ, amelyeket a szaktudomány már nem vizsgál. Tárgyát a valóságnak azok az őselvei, alapviszonyai alkotják, amelyeket a szaktudomány, mint adottakat feltesz és tovább nem kutat. Hogy mi a valóság általában, mi a változás, mi az okság, mi az igazság, a jóság, a szépség általában ezeket a kérdéseket a szaktudományok legfeljebb csak érintik, de meg nem oldják. A filozófiának pedig éppen ezek a kérdései. Nyilvánvaló tehát, hogy a filozófiának van önálló saját tárgya a szaktudományoké mellett. Sőt tárgya éppen a legfontosabb, hiszen az élet, a valóság legalapvetőbb kérdéseit tartalmazza. Ámde tudományos szempontból is a legalapvetőbbek ezek a kérdések: mert ha a filozófia nem tud rá kielégítő és szabatos választ adni, akkor a szaktudományok megállapításai is végső fokon a levegőben lógnak, megalapozatlanok, mert olyan előfeltevéseket tartalmaznak, amelyek mincsenek tisztázva, teljesen bizonytalanok. Világos tehát, hogy a filozófia tárgyköre mind az élet, mind a tudomány szempontjából döntő jelentőségű" /B.B.: Bölcséleti alapvetés/.

Hasonlóképp Halasi Nagy József: Történeti bevezetés a filozófiába című munkájában: "A filozófia....a legmagasabbrendű tudás: azoknak a végső okoknak és elveknek ismerete, amelyek alapján egységes valóságról és egységes tudásról egyáltalán beszélhetünk... A filozófia tárgya 1/. a létezőknek s 2/. a létezők ismeretének, a tudásnak elvi vizsgálata." S hozzáteszi még, hogy: "A fi-

lozófia azért a legmagasabbrangu tudás, mert minden más tudomány is csak ennek az elvei alapján lehetséges".

Mit mond idevonatkozólag egy olyan existencialista, mint Karl Jaspers? Ő nem arról beszél, hogy "filozófia", hanem hogy "filozófálás" s ez a filozófálás "nem ismétli sem azt, ami a tudományokban megismerhetővé vált, sem nem lép és nem is lép saját tárggyal és hasonló igénnyel azok körébe...Bennne többet keresünk és tőle többet követelünk: a gondolkodást, amely lét-tudatot átváltoztatja, mert ébresztően magamat magamhoz hoz az eredendő indítékokban, amelyekből az ittvaló létben cselekvőleg az leszek, aki vagyok...Az ilyesmire nem képes semmiféle objektív tudás. Ahogy ez értendő, az inkább a lét tudatnak egyik mozzanata, ami a filozófálásban megnyilvánul".

Hasonlóképen a másik existencialistánál, Heideggernél is a filozófia, mint filozófálás jelentkezik s érti alatta azt a "belső lényeg cselekvését az egész embernek, aki remegve és elbámulva önmagát az ittlét rejtélye elé viszi s az ilyen bizonytalanságból kérdez a honnan és hová, az értelem és az ut, az ok és az elháríthatóság felől".

S végül vegyük még az Erdélyben ismert Bartók György féle bevezetést: A filozófia lényege című dolgozatot. "Amíg az egyes speciális tudományok - kivétel nélkül - a valóság egyes részleteit vizsgálják, addig a filozófia mint a Szellem Egészéből fakadó öntudatos szemlélődés a mindent átfogó Egész felé fordítja figyelmét... A filozófia által létesített theoretikus egyetemes és örökmentes világkép organikus rendszer, mert organikus rendszer a szellem, amely létrehozta... A filozófia mint

általában minden ismeret, rendszer és rendszernek is kell lennie". - "Ha pedig ezt az ismeretről való ismertet a filozófiával azonosítjuk, akkor nincs semmi akadálya annak, hogy a filozófiának, mint az ismeretről szóló tannak eredetét Platonra vezessük vissza, akinél a bölcsélet valóban az ismeretet tartja szem előtt és éppen ezért, mint királyi tudomány felette áll minden más tudománynak".

/Itt most megállhatnánk, illetve áttérhetnénk egy más gondolatmenetre s ezekről a filozófiát kirajzó különböző megállapításokról beszélhetnénk. Kiemelhetnénk eltérésüket egymástól, misztikus és arisztokratikus vonásaikat: az uralkodó osztályok vonását: valshol valahogy uralkodni!/
.

Akárhonnán veszünk elő filozófust, illetőleg rajzot, meghatározást a filozófiáról, mindenütt a legmagasabbra csigázott igények. A legegyszerűsebb osztályokról szóló tudományok Paulernél; a valóság legalapvetőbb kérdéseit tárgyalja Brandensteinnél; a legmagasabbrendű tudás Halasinál; a királyi tudomány Bartóknál; az existencialistáknál meg egyenesen a honnan és a hová legvégső kérdésének studiuma. Studium, mely olyasmikre válaszol, amikre nem képez semmi más...

A filozófiának ez a magasrendűsége, királyisága és rendkívülisége természetesen együttjár azszal, hogy ez a filozófia önálló és ebben az önállóságában felette áll és megelőz minden szaktudományt.

Paulernél: minden szaktudomány végső előfeltételeit teszi tervszerű vizsgálat tárgyává.

Brandensteinnél: nem olyan rész-területekre korlátozódik, mint a szaktudományok, hanem azokra a kérdésekre keres választ, amelyeket a szaktudomány már nem

vizsgál. Filozófia nélkül a szaktudományok a levegőben lógnak. A filozófia döntő jelentőségű a szaktudományok szempontjából.

Halasi szerint minden más tudomány csak a filozófia elvei alapján lehetséges.

Bartóknál a részek tudománya helyett az "Egészé", az ismeretről való ismeret.

Az existencialistáknál pedig annyira önálló és minden szaktudomány felett álló, hogy nem ismétli sem azt, ami a tudományokban megismerhetővé vált, sem hasonló igényvel nem lép föl, mert nyilván mindezeknél több, hisz a lét rejtélye előtt áll és innen kérdez...

A felhozott idézetekben az az önállóság, amit valamennyi igényel magának, egyre magasabbra hág. Míg Paulernál egy tulságig elabsztrahált szerénység regisztrálja a vélt tényt, a vélt önállóságot, Brandenstein már "döntő" hangsúllyal jelentkezik s emelkedik a filozófia egyre magasabbra ebben az önállóságban és nélkülözhetetlenségben. Az existencialisták már egyenesen a lét rejtélyének a megoldását bízzák a filozófiára. A tiszta absztrakcióból egyre mélyebben süpped az út a miszticizmusba. Mit állapíthatunk meg az előbbiekből? Hogy ezek a filozófiák élesen és görcsösen, szigorúan és tudatosan, fölényesen és királyilag elhatárolják magukat a tudományoktól. A tudományokat - kegyesen - legfeljebb ellátják a maguk gyártotta elvekkel, határozmányokkal. Megállapítható, hogy az efajta filozófiák és a tudományok között a szerepet illetőleg kifejezett az ellentét. Pauler meg is nevezi ezt az ellentétet. A filozófia elméleti, a többi - valóság tudomány. A filozófia nem valóság tudomány. "Több" és "mélyebb" annál.

Ennek a "többnek" és "mélyebbnak" a tárgyai ilye. -

mik: a dolgok bizonyos osztályainak határozmányai /Pau-
ler/, - a létezők elvi vizsgálata /Halasi/, - a valóság
összei /Brandenstein/, - az ismeret ismerete /Börtök/, -
a honnan és a hová /Heidegger/. Csupa olyan tárgy, amely-
ek messze túl esnek a szaktudományok dominiumain és így
a valóság elemein. Tárgyak, amelyek nem a szaktudomá-
nyokból és így a valóságos természetből és társadalom-
ból, a valóságos életből valók. Csupa olyan tárgyak, a-
melyek ott kezdődnek, ahol a valóságos élet, a valóságos
tudomány és gyakorlata megszűnik: a spekulációban. Csu-
pa olyan tárgy, amik ott kezdődnek, ahol a valóságos élet
objektivitása helyett a szubjektivitás zsillipjei nyílnak
fel és árad el a gondolkodás a maga csupán formális lo-
gikájától esetleg ellenőrzött hőmpölyével.

Az idézetek közül bármelyiket vesszük, mindegyik
tartalma szükségszerűen spekulatív. Éppen azért, mert a
filozófiáknak nem a valóság a dominiuma. Így, ezzel a
szubjektivitással és spekulációval - az eltérések elle-
nére is - legjobb esetben arról a valóságtól elvált, el-
méleti és önállósult gondolatkepződmény spekulatív össze-
függéseiről beszél, amit épp a filozófiának tart. Ez az
önkényesen megkonstruált "létező" a tárgya, amire vonat-
kozik azután. Ez az "önállóság", amivel védekezik a fej-
lődés által rákényszerült helyzetben.

/Mert mindez történeti képződmény, történeti-
leg-társadalmilag meghatározott, nem "véletlen", hanem az
osztálytársadalmi lét egyik tükröződése. A művelődés el-
torzulásának egyik tünete az önálló filozófiák e válto-
zatai. Társadalmi termék. A történelemben folyó osztály-
harc ideológiai megnyilvánulása az uralkodó osztály ré-
széről. Az "önálló" filozófiának valaha meg volt az in-
doka. Descartes és Leibnitz még természetkutatók is, akik

igen jelentős eredményekkel járultak hozzá a valóság kutatáshoz. Amikor a természettudományok a fejlődéstan révén valóban a valóság tudományaivá lettek, a filozófia régi önállósága lehetetlenné vált. A filozófia és a valóság kutatás utolsó - történetileg indokolható - összetartozása Hegel. Jellemző különben, hogy a hege-li rendszer érvényét épp a hege-li történetfelfogás va-lóságellenessége kezdi ki./

A tudományok rendre a művelődés folyamán harcoltak valóságosságukért és ezt a valóságosságukat be-igazolták. A tudományok összességükben a teljes valóságot ábrázolják, a teljes valóságot kutatják. Külön-külön viszont mindegyik tudománynak meg van a maga rész-feladata. Valamennyien együttvéve megközelítik, megragadják és kimerítik előhaladásuk fejlettsége mértéké-ben a teljes valóság helyes ismeretét.

Van-e még ilyen helyzetben jogosultsága egy önálló, különálló, minden tudomány felett álló, szubjek-tív-spekulatív filozófiának? Ezt a kérdést nem úgy tesz-szük fel, hogy van-e jogosultsága ilyen egymásnak ellent-mondó filozófiának, hanem úgy, hogy van-e jogosultsága általában ennek a fajta filozófiának? Van-e jogosult-sága az olyan önálló filozófiának, mely a valóságos é-lettől, a szaktudományoktól elvonatkoztatva, aprioriku-san szerkesztett kategóriákból a szabad eszmélődés játé-kosságaiból készül, ami szerint azután a szaktudományok-nak igazodniuk kell?

Nincs jogosultsága.

Nincs jogosultsága az önálló filozófiának./Nem-csak az ilyen önálló filozófiáknak, mint amiket a fel-hozott idézetek reprezentálnak, de nincs jogosultsága általában az önálló filozófiáknak/.

Mire irányul szükségletünk a világban, a valóságban? Mire van szükségünk a természetben, társadalomban? A világ, a valóság, a társadalom, a természet valóságos, pozitív megismerésére. Ebben a törekvésünkben a bemutatott fajtájú önálló filozófia nem visz előre. Valaha ez a fajtájú filozófia segíthetett és segített ebben a törekvésben. Ez a típusú filozófia azonban Hegellel általában "leszárul; egyrészt mert Hegel a filozófia egész fejlődését rendszerében nagyszabásúan összefoglalja, másrészt, mert számunkra, ha öntudatlanul is, megmutatja az utat a rendszerek a labirintusából a világ valóságos, pozitív megismerése felé" /Engels: Feuerbach/.

Hogyan lehetséges ez a megismerés? Mindenesetre nem úgy, ahogy az önálló filozófiák tesszik, hogy öselveket, alapviszonyokat, előfeltételeket, osztályokat és azok határozmányait gondoljuk ki a fejünkben, hanem hogy a tényekben, a természet, a társadalom, a gondolkodás tényeiben felfedezzük az összefüggéseket.

Önálló filozófiára csak addig lehetett szükség, amíg a tudományok a dolgok helyzetét a dolgokról való ismeretek mindent felölelő összefüggésében tisztázni nem tudták: amíg szükségük volt egy, a teljes összefüggést tárgyaló, külön tudományra.

A dialektikus természeti és a dialektikus történeti tudományok fölöslegessé tesszik az öselveket, az előfeltételeket, az egyetemes osztályokat; fölöslegessé minden, a teljes összefüggést tárgyaló külön tudományt, minden a "Szellem teljes egészéből fakadó szemlélődést".

Ahogy a természetfilozófiát fölöslegessé és lehetetlenné teszi a természet dialektikus felfogása, ugyanúgy a történelem és társadalombölcseleteket feleslegessé teszi a történelem és társadalom dialektikus felfogása.

Jól látták ezt a helyzetet a marxizmus klasszikusai, amikor 1845-ben leszámolván Hegellel és az egész spekulatív és önálló filozófiával, a következőket írják:

"Ott, ahol a spekuláció megszűnik, a valóságos életnél, ott kezdődik a valóságos, pozitív tudomány, az ember gyakorlati tevékenységének az ábrázolása, az ember gyakorlati fejlődésfolyamata. A tudat frázisai megszűnnek és a valóságos tudás lép a helyükre. Az önálló filozófia a valóság ábrázolásával elveszíti létezési médiumát". /Marx-Engels: Deutsche Ideologie/.

Nem arról van tehát szó, hogy a filozófiákban érvényesülő elméleti tevékenység, mint gondolkodás-munka elveszítette létjogosultságát. Nem. Az eddigi filozófiák elmélet fajtájának, az önálló filozófiának, a filozófiának mint filozófiának a jogosulatlanságáról van szó. Arról van szó, hogy annak az elmélet fajtának a karaktere, a lényege elváltozott, ami az eddigi filozófiákban dolgozott. Elsősorban az a karaktere és az a lényege, hogy mint elvont elmélet a többi tudományok felett akar állani. A pozitív ismeretekre törő magatartás félretolja erről a magasságról és a valóság elméletévé és ezáltal tudománnyá teszi. Megszünteti azt az ellentétet, ami a filozófia eddigi elméletszerűsége és a valóságtudományok elméletisége között fennállott. A valóságos ismeretekre törő magatartás szerint a filozófiának nincs joga külön önállóságra, külön existenciára, mert ami elfogadható anyaga lehet, az eloszlik a szaktudományok, a természeti és történeti tudományok különböző változataira.

Est a felfogást azonban nem lehet oda szimplifikálni, hogy azután így pl. a marxizmus szerint a filozófiának mégcsak a neve sem tűrhető meg. Nem. A marxizmus klasszikusai állandóan beszélnek hol a dialektikus,

hol a materialista jelzővel filozófiáról.

Nézzük meg azonban közelebbről, hogyan gondolják ezt a kérdést s hogyan oldották meg.

Marx és Engels többször szóvá tették ezt a kérdést. Szóvá teszik különösen a Német Ideológiában, szóváteszi Engels később a Feuerbach s az Anti-Dühring oldalain.

Álláspontjukat már a Német Ideológiában világosan megfogalmazták. Itt írják, amint már említettük, hogy az önálló filozófia a valóság ábrázolásával elveszti létezésé médiumát.

Mi kerül azonban a helyére?

"...legfeljebb a legáltalánosabb eredmények összefoglalása, ami az ember történeti fejlődésének szemléletéből abstrahálható. Ezeknek az abstrakcióknak azonban önmagukban véve, a valóságos történelemtől elválasztva nincs semmiféle értékük. Csak arra szolgálhatnak, hogy a történeti anyag rendezését megkönnyítsék s annak egyes rétegei egymáshozkövetkezési sorát jelezzék. Ám semmiféleképp sem szolgáltatnak receptet, vagy sémát, ami szerint a történeti szakaszok helyrerendelhetők, - mint a filozófia teszi".

Megszűnnek tehát azok a merev metafizikai rendszerek, természet és történelembölcséletek, melyek kész sémákba gyurják a valóságot. De megmarad a legáltalánosabb, legegyszerűsebb eredmények összefoglalása, ezek fogalmi megragadása, kategóriákban, amelyek abstrakció útján a valóság jelenségeiről nyerhetők. Ezek az abstrakciók megkönnyítik például a történeti anyag rendezését s a legkevésbé sem elválasztva a valóságos történelemtől, lehetővé teszi a bennünket körülvevő valóság megértését.

Az önálló filozófia helye tehát nem marad fenn.

hanem helyére lép az eredmények összetoglalása, a valóságos jelenségekből elvont abstrakció, mindezek abból a célból, hogy megértsük, mi történik a természetben, a történelemben, a gondolkodásban.

Igy tehát a pozitív tudományok mellett van még egy tudomány, mégpedig igen határozott és nélkülözhetetlen tartalommal. Ez a tudomány 1845-ben a marxizmus alapítóinak már rendelkezésükre állt és áthatotta elméleti-gyakorlati tevékenységüket.

Ez a tudomány: a dialektika.

Ez a dialektika tudományos filozófia elmélet-
té való kidolgozott formájában az önálló filozófia örököse. Ezért az Anti-Dühringben Engels a következőkre konkludál: "A hegeli rendszer a filozófiának, amennyiben azt, mint önálló, az összes többi tudományok felett álló tudományt fogják fel, végső és legteljesebb formája volt. Hegel rendszerével együtt az egész filozófia rombadőlt. Megmaradt a dialektikai gondolkodásmód, mint az egész természeti-történeti és szellemi világnak olyan felfogása, amely a világot a folytonos mozgás és változás, a levés és megsemmisülés állandó folyamatán át ismeri föl. Most már nemcsak a filozófia, hanem minden tudomány feladatává válik, hogy az átalakulás örök folyamatának mozgástörvényeit minden egyes területen felfedezze. Ez volt az örökség, amit a hegeli filozófia utódaira hagyott".

Nem szabad tehát a dialektikát csak a gondolkodás törvényeiről szóló tudománynak tekinteni. Ilyenféle dialektikához már a kanti transcendentális dialektika meglehetősen közel áll. A dialektika helyes értelme szerint a természet, az emberi társadalom és a gondolkodás általános mozgás és fejlődés törvényeiről szóló tudomány azszal a kiemeléssel, hogy ehhez a meghatározáshoz hozzátar-

tozik a materialista jelszó és az a mozzanat, hogy a gondolkodás ugyanolyan dialektikus, mint a természeti, vagy társadalmi lét, miután a fogalmak azért dialektikusak, mivel a külvilág vagyis a valóság /ami dialektikus/ tükröződései.

Ilyen értelemben örököse a dialektika az önálló filozófiának.

Kétségtelenül ez az értelem sajátos. Ez a sajátos értelem azonban nem csökkenti a rangját. Az igaz, hogy királyivá sem teszi, mert ez a sajátossága csak abban áll, hogy "nemcsak egy különleges, a tudományról szóló tanban" mint eddig, "hanem a valóságos tudományokban is meg kell állnia a helyét és helyesnek kell bizonyulnia". S megállja a helyét és helyesnek bizonyul.

A régi értelemben tehát a filozófia "megszűnik". Ez a megszűnés azonban szintén igen sajátos, mert a megszűnésben "épp úgy túlhaladott, mint megtartott; túlhaladott formájában, megtartott tényleges tartalmában". /Anti-Dühring/.

Mit értsünk, hogy túlhaladott a formájában?

Mi volt ez a forma? A rendszer. /Emlékeszünk arra, amit Bartók az egész idealista filozófiai kultúra visszhangjaként mond: "A filozófia, mint általában minden ismeret, rendszer és rendszernek kell lennie". Miben áll ez a rendszer? Használjuk Kant meghatározását, aki a sokféle ismeretek egységét érti valamiféle eszme, idea alá sorolva. Ehhez a meghatározáshoz jegyezzük még meg, hogy ez a filozófiai fogalom is, mint minden filozófiai fogalom, történeti. Max Weber említi, hogy a rendszer elméleti követelése középkori, skolasztikus hagyomány; a "rendszeres", a "szisztematikus" gondolkodás a jogi

iskolák korrelációja és így ennek a gondolkodói rendszerének az eredetét a tanítási üzem kontinuitásából értelmezi/.

Miért túlhaladott? Mert a szisztematizálás, a rendszerezés ahogy ezt a legjellegzetesebb rendszerező Hegel értette - lehetetlen. "Hogy a világ egységes rendszer, vagyis összefüggő egész, az világos, ennek a rendszernek a megismerése azonban előfeltételezi az egész természet és az egész történelem ismeretét, amit az ember sohasem ér el. Aki tehát rendszert csinál, az számtalan hízagot kénytelen kitalálással megtölteni, vagyis irracionálisan képzelegni, ideologizálni". /Vorarbeiten zum Anti-Dühring/. Ez pedig elfogadhatatlan, mert tudománytalan és szükségszerűen nem ismeretekhez, hanem misztifikáláshoz vezet.

Megtartott viszont, hogy azt a lényeges szerepkörét, ami lehetett vagy kellett volna hogy legyen, nem veszítette el, sőt ebben a most már határozottá kidolgozott szerepkörében nélkülözhetetlen.

Ilyen körülmények között mi az összefüggés a dialektika és a tudományok között?

Az önálló filozófiákban különbség volt a tudományos és a filozófiai gondolkodás között. A szaktudományok a valóságot, a filozófiák a maguk "rendszerét" keresték. Az önálló filozófiát meghaladó magatartásban egy a tudományos, mint a filozófiai gondolkodás a tényleges valóság kutatása. Megszűnik tehát a tudományos és a filozófiai gondolkodás eddig, az önálló filozófiák által tételezett ellentétessége.

A dialektika - mint említettük - a mozgás egyetemes törvényeinek a tudománya. /Es a mozgás tőlünk függetlenül van: a természetben, a társadalomban, a gon-

dolkozásban. Ezt a mozgást nem kispékeláltuk: ezt a mozgást felfedeztük. A dialektika mozgástörvényeit a tapasztalás, a tudományok igazolják./

Ezért tehát a dialektika módszer is: vagyis az a tudomány, mely a legáltalánosabb mozgástörvényekkel foglalkozik a mint ilyen, módszert szolgáltat a szaktudományok számára is, amelyek a valóság egyes tárgyainak konkrét mozgását és mozgás formái tárgyalták. A dialektika mint módszer, nélkülözhetetlen a szaktudományok számára, mert ha a szaktudományok a maguk sajátos feladatuk mellett még a világ általános törvényszerűségének a felfedezésével foglalkoznának, úgy ez nem lenne egyéb, mint a dialektikával való foglalkozás. Előnyösebb tehát a szaktudományok ez általános eredményét egy külön általános tudományban összefoglalva tartani. Nem is beszélve hogy csak ilyen módon lehetséges egy tudományos világkép létrejövetele, amire képtelenek a szaktudományok, miután közülük mindegyik a saját speciális területére kénytelen korlátozódni. Ez csak a bölcseslettől, vagyis a dialektika tudományától várható.

As a kérdésünk most, hogy az a viszony, ami a tudományok és a dialektika között fennáll, nem olyan viszony-e, mint ami az eddigi u.n. önálló filozófiák s a tudományok között fennállott?

Nem. Miért?

Azért nem, mert a dialektika nem olyan előfeltevés, amilyen előfeltevés jelleggel az u.n. önálló filozófiák felléptek, mivel a dialektikában az elvek nem a kutatás kiindulópontjai, hanem végeredményei, az elveket nem a természetre és az emberiség történetére alkalmazzuk, hanem ezeket az elveket a természetből és a történelemből vonjuk le. "Nem a természet és az ember igazsodnak az elvek szerint, hanem az elvek csak annyiban

helyesek, amennyiben megfelelnek a természetnek és történelemnek". A tudományosság e kritériuma miatt lehet a materialista dialektika minden anyagi és szellemi dolog fejlődésének a törvényeiről szóló tudományos tanítás. /Ilyen értelemben tehát szaktudomány/.

Mit értsünk az alatt a "minden anyagi és szellemi dolog" fejlődése alatt?

Értsük először azt a célt, amelyben ismereteink maximálisan kiteljesedhetnek. Értsük a valóság lehetséges tudományos megismerését úgy anyagi, mint szellemi vonatkozásban, nem úgy, ahogy a valóság mutatkozik, hanem fejlődésében, de nem az evolúció közkeletű értelmében, hanem a dialektikus fejlődésben. Ez a dialektikus fejlődés viszont olyan fejlődés, amelyben minden egyes jelenség valamennyi oldala kölcsönösen függ egymástól, de ugyanakkor egymással a legszorosabb kapcsolatban áll úgy, hogy ez a kapcsolat egyuttal a mozgás egységes törvényszerű világ-folyamata. Ennek az egységes világfolyamatnak - a gondolkodás által - kiemelt tartalmai ezek az anyagi és szellemi dolgok s így ezek fejlődése alatt végülis a világ minden konkrét tartalmának és ismeretének a fejlődését értsük. Vagyis értsük jelen pillanatunkban a világmegismerés történetének az eredményét a természet, társadalom, a gondolkodás terén. Mindezt természetesen nem elvontan, mint az u.n. önálló filozófiák, hanem konkrétan, történetileg meghatározott jelentkezésében.

Ez azért is nem ugyanaz a viszony, mert minden addigi önálló filozófia nem önálló és nem véletlen, hanem származott és meghatározott kísérő jelensége, ideológiai tükröződése a mindenkori fejlődésnek és osztályharcnak. Hogy az utolsó száz évben azzal a kérdéssel, hogy mi a filozófia, annyiféleképp foglalkoztak s az a körül-

mény, hogy erre a kérdésre egyre-másra más és más választ adtak, ezeknek az a magyarázata, hogy az u.n. önálló filozófia anyaga újra meg újra szükségessé tette a tőkés társadalom mind előrehaladottabb válsága következtében a megfogalmazását. Miért volt ez lehetséges? Az anyaga, az előfeltevései, a határozmányai, a honnan és hova kérdéseinek és válaszainak a mindenkori tudat milyenségéből következő változó természete miatt. Ennek a tudatnak a válság örvényei közepette mindig, újból és újból védeni és védekeznie kellett úgy önmagát, mint társadalmát illetőleg.

A dialektikának nem ilyen tudatu, hanem valóságos tartalma. Ezért is nem az a viszony a dialektika és a tudományok között, mint az u.n. önálló filozófia és a tudományok között. Azok az előfeltevések, határozmányok, honnanok és hovák, amikkel az u.n. önálló filozófia dolgozik u.n. rendszerekké épül, a dialektikával szemben pusztán esetlegességek. Ezek az esetlegességek lehetnek "mélyek", lehetnek "érdekesekek", végeredményben azonban az egyetemes társadalmi-történeti feltételezettség szubjektivitásai, mint ilyenek jutnak a maguk osztályviszonylatában "általános" érvényre.

A dialektika nem szubjektivitás, mert ha még szubjektív dialektikának nevezzük is azt a dialektikát, amely valamely szubjektum gondolkodásában előfordul, úgy ez esetben is ez a szubjektív dialektika a valóságos, vagyis az objektív dialektika törvényszerűsége, miután a "dolgok dialektikája hozza létre az eszmék dialektikáját és nem fordítva". /Lenin/.

"A természet igazolja a dialektikát - mondja Engels a Feuerbachban - és éppen a természettudományok legújabb fejlődése mutatja, hogy rendkívül pazarul

igazolja". Azóta /1892/a rádium, az elektronok, az elemek átalakulása stb. csak szaporította az idevénatközo bizonyítékokat, "rengeteg anyagot halmozva fel" bebizonyítva, hogy a természetben a dolgok végeredményben dialektikusan folynak le, dialektikusan történnek. Természetesen ez magával hozza, meg előfeltételezi is azt a tényt, illetve annak a ténynek az elismerését, hogy a valóság egésze /természet és társadalom/ tőlünk függetlenül létezik. Involválja és előfeltételezi a természet és a társadalom materialista felfogását. Azt a felfogást, hogy a világ, a valóság igazi egysége annak anyagiságában áll s ezt az egységet a filozófia és a természettudomány hozzáadalmass és nehezen vajudó fejlődése bizonyítja. Hogy a mozgás az anyag létezési formája. Soha és sehol nem volt és nem lehet anyag mozgás nélkül." S hogy még a gondolkodás és a tudat is "az emberi agy termékei, amelyek végső fokon maguk is a természet termékei s mint ilyenek nem ellentmondanak, hanem megfelelnek a természet többi részének." Mennyiben és miben felelnek meg? Annnyiban, hogy a tudatban megjelent gondolatok a valóságban létező dolgok és folyamatok többé-kevésbé elvont másai, lenyomatai, képei, tükröződései.

Igy és ezért dialektikus a valóság, a természet, a társadalom, a gondolkodás. A gondolkodás magának a létnek egy darabja s a gondolkodás törvényei és törvényszerűségei az önmagáért fennálló lét, a tőlünk független lét törvényeinek és törvényszerűségeinek a tükröződései. Ezért egyetemes a dialektika s ebben az egyetemesességében - mint disciplina - ismeretelmélet, logika és dialektika egy és ugyanazt a disciplinát jelenti. A lét törvényei és a gondolkodás törvényei tehát egybeesnek. Ahogy Engels kifejezte: a külső világ általános törvényei és

az emberi gondolkodás törvényei "a tárgy eszerint azonosak, a kifejezés szerint különbözőek... Ezáltal maga a fogalom-dialektika a valóságos világ dialektikus mozgásának tudatos reflexe, tükröződése..." Amint mondtuk: a gondolkodás ugyanolyan dialektikus, mint a lét. Míg azonban a lét mindig dialektikus, a gondolkodás lehet pusztán értelemszerű, merev, metafizikus. Ezért lehetségesek az idealisztikus ismeretek, sőt ezért lehetségesek a hamis ismeretek. "Az ész /az ember/ helyzete - mondja Lenin - az egyes dologhoz erről a dologról valamely másolat /fogalom/ képzése nem valamely egyszerű, közvetlen tükrözés-szerű halott aktus, hanem bonyolult, elágazó, ciklikus formájú folyamat, mely az élet és a képzelet közti eltérés lehetőségét engedi meg, sőt magába zárja, feltételezi azt a lehetőséget, hogy az elvont fogalom, az eszme valami képzeletibe /végső soron iatentbe! / változzék át - s mindez az ember számára észrevétlenül és öntudatlanul." Ennek a veszedelme ellen csak a dialektika biztosít, miután a valóság adekvát képét csak a dialektikus gondolkodás képes kidolgozni. Az ilyen ismeretek kidolgozása viszont tudományos feladat. Dialektika és tudomány ezért is esnek egybe. A dialektika a tudományos megismerés egyetlen tudományos módszere. "Minden tudomány felesleges volna - mondja Marx - ha a dolgok külső megjelenése és belső lényege összeesne". Miután ez a helyzet, ezért van szükség dialektikára. /A látszat az, hogy a dolgok nem mozognak, a látszat az, hogy nem függ össze minden mindennel, a látszat az, hogy a természetben nincs ugrás, a látszat az, hogy nem ugrásokban fejlődünk/. A kettőt, a látszatot és a lényegét együtt /ahogy jelentkezik/ csak a dialektika tudja megközelíteni, áthatni és megragadni, illetve ellenőrizni és meg-

akadályozni, hogy a tudományos kutatásokból levont következtetések beleütköznek a társadalmi-természeti valóságról nyert helyes dialektikus felismerésekbe. Csak a dialektika elégíti ki pozitív szükségletünket: a valóság, a világ lehető tudományos megismerését. Csak a dialektika révén nyerhetünk gyakorlati kényszerűségből fakadó világkép óhajunkra objektív választ. Csak a dialektika révén lehet ez a világkép teljes, egységes és így valóban tájékoztató. Csak a dialektika révén szerezhethetjük meg azokat a biztos ismereteket a természetről, az emberről, az egész bennünket körülvevő valóságról, világról, amik életgyakorlatunkban nélkülözhetetlenek.

Ha a világkép óhajok egymásután következő sorozatát nézzük, kiderül, hogy a sorozat elején olyan világképek az uralkodók, amelyekben az ember tájékozódási pontjain természetfölötti erők állanak. Az ilyen természetű világkép tételeit módosítja, változtatja a gyakorlat, a világképek tartalmait bontják, feszítik, fejlesztik a munkamegosztás és a társadalmi harcok révén szaporodó ismeretek. Így alakul, tolódik mindinkább a hiedelmeken épülő világkép a tudományos természetű világszagyarázat felé. A meginduló bölcsélet pl. a görög - fizikát, szociológiát, lélektant, meteorológiát, ökonomiát, poetikát stb. mindenféle akkori tudományos ismeretet magába szív épp azért, mert teljes világképet, teljes világszagyarázatot akar adni. Ám a történelem folyamán szereplő világképek mind csak törekedtek a tudományos világképre, de nem lehettek azok, mert mindig végleges, feltétlen és meggingathatatlan kép kialakítására törekedtek, holott ilyen kép nemcsak azért lehetetlen, mert az ilyen egy mozgásában fejlődésében megállított világ képe, de azért

is, mert ismereteink az előrehaladás irányába ugyanolyan nyitottak, mint amilyen nyitott a mozgásában előre tartó, tovatartó valóság.

A helyes világkép csak a dialektikus világkép lehet. A dialektikus egyben viszont a tudományos világkép. Tudományossága viszont korántsem abban áll, hogy minden lehetségest, elképzelhetőt, gyanúsíthatót, feltételezhetőt és kispekulálhatót megmondjon a világról, hanem abban, hogy amit megmond, abban valóban tudományos legyen. Ilyen értelemben tudományos a materialista dialektika világképe. Ezért is léphet még a dialektika és lép a felhozottakon kívül az önálló filozófia helyére.

Mindezek következtében természetesen a dialektikának más a társadalmi szerepe és a helye, mint az u.n. önálló filozófiának.

Az önálló filozófia a magas értelmiség egyik csoportjának az ügye. A "beavatottaké". Csak ezek is "értik" rendszerint és senki más, sőt nem is törekednek arra, hogy "mindenki" értse. Ezért hatásukat csak egy közvetítő rétegen keresztül juttatják el "mindenkihez".

A tudományok felett ezért állanak. Régi sacrális viszony ez, az ősi papi viszony, amelyben a papok közvetítésén keresztül jutnak el az istenségek sugalmai az emberekhez. Az önálló filozófia így közvetíti el "beavatott" sugalmait a tudományokon át mindenkihez. Ebben a szituációban az önálló filozófiáknak az a törekvésük jut kifejezésre, hogy a tudományok ne legyenek valóságosak éppen a végső principiumaikban. Hogy a tudományok az önálló filozófia "elvei" hátán épüljenek, ezek az "elvek" viszont más "elvek" hátán és így tovább, ahogy az "elvek", "előfeltételezések", "határozmányok" és egyebek a filozófusok szubjektív változásai során egyre-másra következnek. Az elvek és elvek hátán, nem pe-

dig a valóságon.

A dialektika mindezekkel szemben előfeltételezi a legkülönbözőbb /és így az összes/ valóságkutató tudományoknak az eddigi művelődésben ismeretlen együttműködését és összefüggését, kizárólag a valóság hamisítatlan megismerése céljából.

Az önálló filozófia a maga különlegességét még azzal is szereti kihangsúlyozni, hogy nemcsak a tudományok felett áll rangjában és minőségével, hanem tárgyilagosságával és egyedülvalóságával a társadalom és így az osztályok felett is, s ezért egyuttal a "legtisztább tudomány", az önmagáért való ész gyakorlata a maga teljes függetlenségében és a legmagasabb szárnyalásában. Felette áll embereknek, pártoknak, politikának. Semmiféle gyakorlati tevékenységhez semmi köze. Ki is alakult ennek nyomán a filozófia illetve filozófiák üzójéről, a filozófusról egy egészen jellegzetes, még a szokványos tudós képétől is eltérő portré: a valóság tárgyi és személyi ténylegességei között zavartan és megütközve esetlő-botlő, sőt tehetetlenül botladozó lényről, akinek fonák figuráját Platon ugyanolyannak látja, mint amilyennek szorakozottságaival és automatizmusával Kant reprezentálja, utókora művelődése pedig ismeri a kateder filozófia szinte végtelen soru képviselőiben. Ez a kép kétségtelenül erőteljesen surolja a karikatúrát, a kép tartalma azonban vitán felüli.

Az önálló filozófia mestere, a filozófus a polgári társadalomban korántsem a földön jár, hanem az emberi társas életen kívül. Ez a "kívül" azonban a hem-lét s ez arra utal, hogy a polgári társadalom ösztönössége még sokszor helyes akkor, amikor a felfogása már hamis. Mert a polgári társadalom felfogása szintén oda következtet.

ahova az önálló filozófusok, nevezetesen, hogy a filozófia osztályok feletti és osztályokon kívüli. Nem reakciós és nem haladó, mert mint az emberi értelem legmagasabbrendű terméke eo ipso "tudományos" a ennek következtében előítéletnélküli és pártatlan. Ez a felfogás persze nem számol azzal, hogy a gondolatok hogyan jönnek létre. Ezért vélhetik, hogy ezekben az önálló filozófiákban nem érvényesül az u.n. "tisza tudáson" vagy "tisza tudományon" kívül semmiféle más cél, tendencia avagy éppenséggel politika. Ez a felfogás természetesen nem számol azzal sem, hogy a filozófiák gondolatai milyen társadalmi-történeti környezetben keletkeznek s hogy maga ez a történeti-társadalmi környezet milyen történeti-társadalmi folyamatnak az eredménye. Nem számol azzal, hogy ennek a folyamatnak, illetve környezetnek milyen társadalmi-gazdasági tényező által meghatározott alapot adó tartalma, s hogy a tartalmak ez igen széles és igen lényeges világban a tényezők milyen nagy sorának kölcsönhatásában erjed és izzad a bölcséleti gondolat és alakul ki a bölcséleti állásfoglalás. Mindezeket nem nézik, illetve nem látják s ezért érthetetlen és igaztalan szemükben a megállapítás, hogy ez vagy az a filozófia ennek vagy annak a politikának vagy politikai világnézetnek a vonalához tapad vagy huz. A filozófiának ezt a mindentől elvonatkozó jellegét a hagyományos műveltség filozófusa annyira természetesnek veszi, hogy a legtöbb már nem is beszél erről. Megvédeni ezt a felfogást méltatlankodó felindulás hangján csak akkor próbálják, ha időnként valahonnan kétségbe vonják e mindeneken kívül és mindenek felett való állás tarthatatlanságát.

Mi nem vonjuk kétségbe, hanem egyenesen tagadjuk. Tagadjuk, mert az osztálytársadalmakban nincs semmi-

féle elméleti megnyilvánulás, mely a társadalom, vagy az osztályok felett áll. Nem áll az osztályok felett egyetlen egy társadalomtudomány, sőt nem áll még az elméleti természettudomány sem, mert ha pl. a természettudomány a lét végső elemei után kérdezősködik, vagy a kozmogónia problemakörébe lép, akkor a válaszokból tüstént kiderül, hogy végeredményben melyik osztály álláspontjára sorakozik fel a szerző. Nincs osztálymentes állásfoglalás. Az állásfoglalás akkor sem osztályellenes, ha u. n. "tisztá megértés". Még akkor sem osztálymentes ez a megértés, ha odakövetkeztet, hogy minden, vagy valami kauzálisan és szükségszerűen úgy történik, ahogy történik. Nem osztálymentes a megértés, mert bármely folyamat, vagy jelenség megértése épp abban áll, hogy vagy elfogadjuk a jelenséget, vagy nem fogadjuk el, hogy a jelenség értelmezésében, felfogásában erre, vagy arra az oldalra állunk. Az a pártosság, amit még az u. n. tisztá megértés esetében is megállapítunk, nem személyi és esetleges, hanem megismerésünk sajátos mozzanata. Ez a pártosság fennforog ugyanugy az ismeretelmélet, mint az ontológia terén, a metafizikában ugyanugy, mint a logikában. Ennek a pártosságnak a filozófia terén a legmarkánsabb kifejezése az idealizmus és a materializmus. Ez a két alapvető pártosság, amely a pártosságok sajátos konfigurációival átmennek a filozófia egész történetén. Ilyen markáns pártosságok a történelemben a szubjektivizmus és objektivizmus, a művészetben a realizmus és irrealizmus. Nincs nem pártos filozófia, nincs nem pártos társadalomtudomány és nincs nem pártos művészet. Művelődésünk minden megnyilvánulása pártos.

Ez a felfogás különben csak a hanyatló polgárság szemében kényelmetlen. Erejükben teljesebb és szer-

vezetettebb korok sohasem tagadták. A híres középkori szólam: "a filozófia a teológia szolgáló leánya" pl. nyíltan bevallja és őszintén pártos. Hasonlóképp őszintén pártosak a XVIII. század filozófusai, akik bírálattal léptek fel a korukbeli egyházi bölcséleti ortodoxiával szemben, mint egy meghatározott osztály, a polgárság reprezentánsai. A XVIII. század materialista filozófusai műveikben kifejezetten vallották polgár-osztályuk pártos forradalmi elméletét s ennek az elméletnek minden gyakorlati politikai következtetését.

Hegel "balgaságnak" nevezi a pártatlanság követelését. Micsoda együgyűség lenne pártatlanságot követelni a bírótól - mondja - hogy az a szembenálló felek valamelyikével szemben ne foglaljon állást. Másrészt viszont azt követelik a bírótól, hogy kizárólagosan a jog álláspontját képviselje. Ez viszont - ha a jog értelmében is - de pártosság. Persze ezt a pártosságot meg kell különböztetni a szubjektív pártosságtól. Ám a bírótól mind a kétféle pártosságtól való tartózkodást megkövetelik. Ezek szerint tehát a bírónak semmiféle olyan szemponttal, céllal nem szabad rendelkeznie, amelyek szerint az adottságot megválogassa és megítélje. "Az ilyen cél és megítélés nélkül készülő történetírás lapos felsorolása lenne az eseményeknek. Még egy gyermekmese sem pártatlan, mert a gyerekek maguk a mesékben megkívánnak valami érdeket kifejeződni."

Marx és Engels a legkevesbé sem pártatlanok és a társadalmi lét felett lebegők a filozófia kérdéseiben. Sőt ők dolgozták ki a proletár osztály, forradalmi filozófiáját. A XX. század u.n. orthodox, vagyis a gyökereikig visszamenő marxistái viszont bebizonyították, hogy a pártosság a filozófiában is elkerülhetetlen. Az

ismeretelmélet ugyanolyan pártos, mint a politikai gazdaságtan.

Hogy ez a jellege az ismeretelméletnek, vagy a filozófiának a társadalmi harcok folyamán a nyíltság, vagy a rejtettség különböző mértékében nyilvánul, az tény. Tény, hogy vannak időszakaszok, különösen ilyen az utolsó száz év, amikor ezt a pártosságot mindenképp le akarják tagadni a filozófusok úgy, hogy csak bölcseleti elveik mélyéből és háttéréből lugoZHató ki, mert a felszínen igen bonyolultan leplezett. Hogy is vélhetné a hagyományos műveltséggel telített gyanutlan fő,pl. hogy az existencializmus kábitó és szövevényes metafizikálása végső soron az imperializmus ideológiai arcvonalára tartozik? Vannak idők viszont, amikor ez a pártosság nyílt őszinteséggel nyilatkozik meg, leplezetlenül. Az utolsó száz év a filozófia történetében, mint említettük, az a korszak, amikor a polgárság minden téren, így a filozófiában is a védekezésre szorult s az egyetemes védekezés e korszakában az osztályjelleg, illetve az osztálytörekvés általános leplezése kényszerű számára. Cimek és szavak szerint ebben a védekező magatartásban tényleg úgy tűnik, mintha ezek a filozófiák áttörnék a pártosságot, amikor a "tisztá tapasztalat" filozófiájának, "természettudományi" filozófiájának, "realista" filozófiájának, "pozitív" filozófiájának, "érték" filozófiájának, "neopozitivizmusnak", "neorealizmusnak" s még különlegesebb elnevezésekkel: "vitalizmusnak", "alaptudományi" filozófiájának, "értékelméleti kriticismusnak", stb.-nek nevezik önmagukat. Viszont, hogy valójában melyik filozófia micsoda, azt nem aszerint kell megítélni, hogy minek nevezi, vagy véli önmagát, hanem aszerint, hogy a filozófia az elméleti alapvető kérdéseket hogyan oldja meg ténylegesen, illetve, hogy mi

az álláspontja az "anyag" és a "szellem" egymáshoz való viszonyának a kérdésében.

A filozófia történetében végig megállapítható, hogy minden újra meg újra eltérő terminológia ellenére, ellenére annak a sokszor bámulatos hajlékonyságu skolaszticizmusnak, mivel bizonyos lényeges fogalmakat alapvető értelmüktől látszólag eltérítenek, a filozófiában mindig, kivétel nélkül két fő vonal, két fő irányzat állapítható meg. Ez a két fő vonal, illetve ez a két fő irányzat abban az alapvető kérdésben különbözik egymástól, hogy a természetet, az anyagot, a fizikai, a külső világot tekintsük-e elsődlegesnek - és másodlagosnak az öntudatot, a szellemet, az érzékelést. a pszihikait, vagy sem. Az ebben a kérdésben vallott felfogás szerint oszlik két nagy táborra az u.n. filozófia.

Természetesen igen egyszerű lenne az eset, ha ebben a kérdésben való állásfoglalás mindig az egyik vagy másik oldalra dőtené. A filozófusok jó része - abból a felfogásból kiindulva, hogy ez az említett alapvető kérdés korántsem olyan egyszerű, hogy tisztázását ki-merítené az alternatíva egyik vagy másik oldalának az elfogadása, a két ut, az idealizmus és a materializmus útja között, hogy ugymondjuk, egy harmadik ut létezését vallják, ha ők nem is harmadik utnak nevezik ezt, amikor a két felfogás között közvetítenek, vagy egyenesen összekeverik, összeadják a kettőt s látszólag valami harmadik, az első kettő mindegyikétől eltérő módon válaszolnak az említett alapvető kérdésre. Viszont bármilyen mélyen és bonyolultan, a szakkifejezések és meghatározások bármily meglepően mutatványos kezelésével produkálják is az ilyen harmadik változatot, a lényegben nem történik változás s ha őszintén csinálják, legfeljebb arról le-

het szó, hogy nem látják a két fő filozófiai tendencia kizárólagosságát. "Harmadik út" a filozófiában is lehetetlen s ez a "harmadik út" a filozófiában mindig az idealizmus útja, annak ellenére, hogy az ilyen harmadik utas filozófusok rendszerint kézzel-körömmel védekeznek az ellen, hogy őket idealistáknak tartsák. Kifejező esetét hozza fel Lenin az ilyen filozófusnak az orosz Bogdanovban, aki azzal a megokolással nem ismerte el a maga idealista voltát, "mert az olyan metafizikai fogalmak helyett, mint 'természet' és 'szellem'... olyan tapasztalati fogalmakkal operál, mint 'fizikai' és 'pszichikai'".

Általában a filozófia utolsó száz esztendejének uralkodó jellemvonása, hogy szakadatlanul "új" és "új" filozófiai vonal felfedezésére, "új" filozófiai irány feltalálására irányul a gondolkodók figyelme, sőt mondhatni az egész száz esztendő filozófiai tevékenysége ebben merül ki. Innen ebben a korszakban az egyre-másra jelentkező "érdekes" filozófiák sora, amelyek kivétel nélkül az idealizmus vonalán, a gondolkodás pártosságát leplezve, a pártatlanság és a mindennek felett való lebegés jelmezében valójában csak kombinatorikus terminológisztika, valamely bonyolultan értett szakkifejezéssel folytatott elmélet- és gondolkodás-játék, ép az önálló filozófia előkelő dőlyfében. Ezek a filozófiák, mindig azzal az igénnyel lépnek föl, hogy felöleljék és felülmulják az összes előző filozófiai irányzatokat, ezért azután olyan álgrandiózus enciklopeddikus jelleggel és szélességgel lépnek fel, mint a Brandenstein-féle, vagy olyan aszkétikusan szigorú logicitással, mint a pauleri. Ezekre is illik az, amit a fiatal Marx Schellingről írt, aki különben rendszerkesztő hajlékonyságával prototípusa

az utolsó szór av spekulatív rendszerezőinek." A francia romantikusok - írja a fiatal Marx - és misztikusoknak azt mondja Schelling: én egyesítem a filozófiát és a teológiát; a francia materialistáknak; én egyesítem a testet és az eszmét; a francia szkeptikusoknak: én megsemmisítem a dogmatikát". S perazse mindazzal az "egyetemesességgel" és "teljességgel" a materializmus "dogmatizmusa" ellen harcolnak olyan fölényvel, amelyen fölényül csak a hamisságuk nagyobb. De nem is az a lényeges, hogy ezt a harcot milyen hűvel és milyen konolyssággal vívzik, a lényeges, hogy az alapvető kérdésben, a lényeges kérdésre a maguk rendszer-kiszérletével, a maguk új megoldásával válaszolnak, bonyolultan és egy újabb izmussal, azt a látszatot keltve, mintha az alapvető két állásfoglaláson, általában az eddigi állásfoglalásokon kívül lehetséges volna még egy más állásfoglalás is. A bölcsélet lényeges kérdéseiben az idealizmuson és a materializmuson kívül nincs más alapvető állásfoglalás. A materializmus és idealizmus állítólagos egyoldalúságai kiküszöbölhetőek a filozófia történetéből. Csak arról lehet szó, hogy vannak kevésbé következetes materialisták, akik következetlenségükben szintén az idealizmus vonalára esusznek. / A következetlenség általában nagy veszedelem az u.n. filozófiai gondolkodásnak. Ez a következetlenség viszont nem csupán logikailag mutatkozhat, de mutatkozik abban, hogy a dolgok lényege helyett a szavak s az üres malomban való bírák spekulatív technikája tükrözi le a következetlenség lényeges okát: az osztályhelyzetet, illetve osztályelfogultságot! /.

Ha az u.n. önálló filozófia vezető műveit lapozzuk, kivétel nélkül megállapíthatjuk, hogy szerzőik kizárólag pártonkívüliségükkel kérkednek. Erről a pártonkívüliségről azonban nemcsak a gyakorlati történelemben, hanem általán-

ban a művelődés terén/ megállapíthatják, hogy valójában csak egy párton kívül áll, azon a párton kívül, amelyik a filozófiai-művelődési párttal szembe helyezi magát, a materializmus pártján kívül. Ezeken az önálló filozófiákon mindenütt végighuzódik az a finomkodóan érzékeny be-képzelés, hogy felülemelkedvén mindenben, tullejték magukat a szubjektivitáson is és így azon, hogy ne lehessenek tárgyilagossak a materializmussal szemben. Szubjektivitásuk azonban a materializmussal szemben abban a pillanatban kiderül, mihe-lyt véleményre nyitják elméjüket a materializmust illetőleg. S ekkor tüstént kiderül a materializmus megvetése.-

Általában állapítsuk meg, hogy a XX. századbeli uralkodó réteghez felzárkozó értelmiség körében /tehát nem-csak a filozófusok körében /eddig a materializmus a művelt és megbecsült emberek társaságából való kiközösítéssel azonos. Még az u.n. önálló filozófusoknál is a materializmus egyértelmű bizonyos erkölcsi defektitással. Az pl. a legkevésbé sem számít, nem is emlékeznek arra, hogy egy-két nemzedékkel ezelőtt ugyanennek az osztályhelyhelyezé-sű értelmiségnek az ősei, kint Európában, a versenykapitá-lizmus éptő korszakában a materializmust még a természet-tudományok világnézetének és magáénak vallotta. Akkor a polgárság még mert nyíltan helytállani az érdekeiért. A XX. században erőszakkal fenntartott, hanyatló kapitaliz-mus korában a valóságot rajtuk kívül létezőnek állító materializmus- e szemlélet következményeire gondolva- legalább is kényelmetlen. Az olyan filozófiával szemben, amely azt hirdeti, hogy a valóság megismerhető s mert megismerhető, megváltoztatható, az ilyen önálló és minde-nek felett lebegő filozófiák állásfoglalása csak az lehet, ami ki is alakult bennük, hogy minden materializmus, lapos, görbe, lélektelen, szellemtelen, bölcséletileg rég elin-

zett, meghaladott és naiv. Mindez annál is inkább, mert hiszen a materializmus a XX. században annak az öntudatos munkásságnak a filozófiája, mely a Nagy Októberi Forradalomban és a rákövetkező évtizedekben szemléltető igazolással szolgált a filozófia gyakorlati értelmében is világtörténeti súlyát illetően.

A maga pártonkívüliségét az u.n. önálló filozofia nem is tételezheti másként, csak a materializmusnak a kitagadásával a bölcseletből. Hisz ha elismerné és nem minősíthetné meghaladottnak és naivnak, akkor szükségszerűen létezne s ő, az önálló filozófia szembekerülvén vele, azonnal megszűnne a pártonkívülisége. Holott az utolsó száz évben valójában már csak azért vannak ezek az u. n. önálló filozófiák, más szóval: az idealizmusok, illetve objektív szerepük az imperializmus korabeli társadalom eszméi és irányzatai között abban áll, hogy bonyolult problémá-feltevéseikkel és még bonyolultabb probléma-megoldásaikkal az elméleti szférákat elszigeteljék a valóságmegismerő és valóságalkotó elméleti és gyakorlati tevékenységtől.

Az önálló filozófiák társadalmi tendenciája nyilvánvaló. Teljesen felesleges itt arról beszélni, hogy a kathéderek filozófiáikat csinálták a hitlerizmus alatt. Teljesen felesleges arról beszélni, hogy ha egyik-másik kathéderek filozófia el is menekült a fasizmusok valamelyik európai teréből, tengertúli vagy más formalisztikus demokratikus térbe, végeredményben u.n. pártonkívülisége és mindenek felett való lebegése ellenére hogyan manifestált a materializmussal szemben... A lényeges az, hogy a filozófiai iskolák neve, külseje, szövegezése édes-kevesen semmi a tartalmuk, a belsőjük nélkül. A külső és a belső elkerülhetetlen egysége dialektikai alaptétel. Mindent ebben az egységben kell néznünk. Ezért tehát a külsősége az u.n. önálló filo-

zófiáknak ne vezessen félre bennünket a "pártatlanságban" lássuk meg a leplezett pártosságot. Lássuk meg és vonjuk le a pártosság következéseit.

Mik ezek a következtetések? Mondjuk egyszerűen azt, hogy semmi közöm ehhez vagy ahhoz az önálló filozófiához? Vessük el tehát minden további nélkül azért, mert a túloldalon állandóan pártos, mert végső soron a teológia szolgáló leánya? Az ilyen egyszerű suttogató magatartás minden esetben teljesen hibás. A jelenkori művelődéssel és a múlt művelődéssel minden téren igen is szöbe^{vm} kell néznünk! / Nem is említve, hogy a hagyományos művelődésnek vannak eredményei, amiket el kell sajátítanunk és fel kell dolgoznunk önmagunkban. / A jelenlegi ideológiai helyzetben pl. igen téves magatartás lenne pl. a különben már fakuló divatu existencialismusról tudomást nem venni. És nem ismerni meg pl., hogy az existencialismus teljes egészében micsoda. Igenis, meg kell ismernünk mélyen és teljesen átértve, kiderítve pártosan reakciós tendenciáit. Mélyen megértve, hogy teljes tudatossággal leplezzük le törekvéseit. Ahogy Lenin mondja: "A marxisták feladata... hogy elszájtítassák és feldolgozzák azokat az eredményeket, amelyeket az.../ ellenfelek/ elérnek... azonban értsenek hozzá, hogy visszaverjék reakciós tendenciájukat, értsenek hozzá, hogy végigvigyék saját vonalukat és harcot folytassanak a velük szembenálló ellenséges erők és osztályok egész irányvonala ellen."

Említettük, hogy a különböző filozófiai irányzatok megítélésének az a kritériuma, hogy az illető filozófiai irányzatnak mi az álláspontja az anyag és a szellem kérdésében. Eszerint az állásfoglalás szerint oszlanak a filozófusok két nagy táborra, az idealisták és materialisták táborára. Azt is említettük, hogy a leninai kifejezéssel élve, a "szakkifejezések, a skolasztikus szócsovará-

sok, szavakkal való ravaszkodások külsőségei mögött" mindeütt a filozófiákban ez a két fő tendencia állapítható meg. Bármilyen új irányzat jelenik meg a filozófia történetében, legyen a neve existencializmus, vagy intimizmus, e két tendencia valamelyikén helyezkedik el.

Mi azonban ez az idealizmus és materializmus közelebbről?

A legegyszerűbb magyarázatból induljunk el.

Az általános műveltség lépten-nyomon beszél lélekről és testről s ezzel a jelenségek két fajtáját különbözteti meg. Az egyik, aminek az általános műveltség kiterjedést tanúsít, a térben helyet foglal el, az érzékszervek által felfogható, érezhető, hallható, látható, tapintható, ízlelhető - ezeket a jelenségeket anyagi, materiális jelenségeknek nevezi.

A másik fajta jelenségek nem foglalnak el helyet a térben, nem tapinthatók, nem láthatók. Ilyen jelenségek pl. a gondolatok. Hogy a gondolatok a létezésnek egy sajátos módján léteznek, azt bárki élményszerűen megállapíthatja. Az ilyen természetű jelenségeket nevezi az általános műveltség lelki, szellemi, pszichikai jelenségeknek.

A jelenségek e két fajtájú felfogására épülnek legáltalánosabban az idealizmusok és materializmusok.

Ennek a két felfogásnak u.n. filozófiává való kiépülése annak a viszonynak a kiértékeléséből keletkezik, amely viszonyt a kettőnek, az anyagnak és szellemi-
nek a szembevetése, illetve az a kérdés vet fel, hogy milyen viszonyban állanak ezek egymással. Nevezetesen: az anyag-e minden dolog kezdete, vagy a szellem? Melyik a kettő közül az eredeti, melyik az alapvető? A szellem hozza-e létre az anyagot, avagy a szellem az anyag

méke? Ez a kérdés és ezeknek a kérdéseknek értelemszerű kiterjesztése a filozófia lehetséges kérdéseire s e kérdések bevittele és a munkája a filozófia elképzelhető diszciplínáiba - a bölcsélet illetve a bölcsellettörténet tulajdonképeni munkája azóta, mióta általában u.n. bölcséleti eszmélődés folyik.

Az idealizmus szerint a létezés teljesen eszmei, az idealizmus klasszikus reprezentánsa, Platon szerint valóságosan, objektíve csak az eszmék léteznek. Az érzékelhető dolgok középfokozatot jelentenek a valóságos lét és a tényleges nemlét között és teszik a látszatvilágot. Valóságos létük csak az eszméknek, az ideáknak van, s ezek az eszmék túl minden történésen az örök változatlanságban tartózkodnak. A lét valóságos létezői ezek szerint pl. nem az emberek és a fák és így tovább, hanem az emberek és fák eszméi. Ezek az eszmék az u.n. ősekezdet óta léteznek egy különleges, földfeletti helyen s azok a tényleges emberek és fák, amikkel az életünkben találkozunk, csak szánalmas és szegényes árnyai a megfelelő eszméknek. Az örök eszmék, ideák megismerése a rájuk való visszaemlékezés révén történik.

A materializmus - látszólag - nem ilyen költői felfogás. A materializmus szerint minden létező, minden valóság anyagi s ami nem vezethető vissza anyagira, az nem létezik.

Az előbb felhozott nyers szembeállításból megállapítható az idealizmusok és a materializmusok legaltánosabb jellege. Ennyivel azonban korántsem elégedhetünk meg. Ennyi eszes-keveset tájékoztat még bennünket s főleg ennyiből még igen kevés hárulhat a kettő közötti, illetve a kettő kérdésében való állásfoglalásra.

Próbáljunk tehát a kérdéshez közelebb hatolni. Műveltségünk kétségbevonhatatlan megállapítása,

hogy az ember része a természetnek. A természettudományok révén tudjuk, hogy az ember a természet terméke, a természet egyik része. Rész, amely a természet bizonyos törvényeinek uralma alatt áll. Az is a természettudományok révén tudjuk, hogy az ember, mint élőlény, az idők folyamán jött létre. Amikor a föld még nem hideg égi-test, hanem izzó golyó volt, mint a most lángoló nap, akkor a földön nem volt sem élet, sem gondolkodó lény. A természettudományok alapján tudjuk, hogy az u.n. holt természetből fejlődött az élő és ebből az élőből egy olyanfajta élő, amelyik gondolkodik. Így tehát kezdetben volt az anyag, amelyik nem gondolkodott és ebből a nem gondolkodó anyagból fejlődött ki egy gondolkodó anyag, az ember. Így tehát a szellem, a gondolat, az eszme, az idea csak akkor jelenik meg, amikor megjelenik ez a különleges módon szerveződött ember, amely gondolkodik.

Mindezek kétségbevonhatatlan tények, mindezeket természettudományaink igazolják. /Mindezekkel kapcsolatban - elismerjük - kérdés, vagyis részleteiben még megfejtésre váró tudományos feladat lehet az, hogy ez a feltételezett bonyolultan szervezett ember, hogyan szerveződött olyanná, amilyen; vagyis gondolkodóvá, eszmeteremtővé. Ez a körülmény azonban nem változtat a tényen, hogy ez az ember utja: hogy előbb volt az anyag, amelyik nem tudott gondolkodni és azután ebből fejlődött az a lény, amelyik gondolkodik.

Az előbbieket, illetve tudományos ellenőrzéseink alapján tehát kiderül, hogy az anyag lehetséges és létezhet szellem nélkül, de a szellem nem létezhet anyag nélkül. A föld sokkal előbb létezett, mielőtt még valamilyen gondolat, vagy szellem a földön létezett volna. Más szavakkal kifejezve ez azt is jelenti, hogy az anyag

a szellemtől függetlenül, objektíve létezik, viszont az u.n. szellemi jelenségek soha és sohol nincsenek függetlenül az anyagtól, illetve az anyagtól. Az akarat, a kívánság, sohasem létezik az akaró, illetve kívánsó organizmusától. A szellem mindig kötve van valami anyaghoz. A lelki jelenségek, a tudat jelenségei nem egyebek, mint egy különleges módon szerveződött anyagának a tulajdonságai. Vegyük pl. az embert. Az ember, mint említettük, felettébb bonyolultan szerveződött. Ha szervezetét szétromboljuk, vagy részekre vagdaljuk, - minden szellemi, amire különben képes - megszűnik. Ha viszont módunkban áll eredeti szerveződésében az ember szétrombolt szervezetét visszaállítani, abban a pillanatban elkezd gondolkodni.

A lelki jelenségek tehát a sajátos módon szervezett, szerveződött anyag tulajdonságai. Ezek között a határok között az anyag szerveződésének a legkülönbözőbb fajai és ingadozásai lehetségesek, ennek következtében a pszichikai életnek is a legkülönbözőbb változatai. Az ember szerveződése egy bizonyos fajtájú szerveződés; az a szerveződés, amelyről általában azt mondjuk, hogy a legteljesebb pszichikai élettel, a legteljesebb tudattal jelentkezik. A bagoly vagy az oroszlán szerveződése más fajtájú. A bagoly és az oroszlán pszichéje, hogy úgy mondjuk, más fajtájú is, mint az emberé. A kavics vagy a sziklák szerveződése megint más, u.n. élettelen szerveződés, nincs lelki élete. A sziklának bármily meglepő vonalakat rajzolnak ki a Kárpátok ormain, még sincsenek gondolataik. Az anyag igen bonyolult és különleges szerveződése szükséges ahhoz, hogy az u.n. lélekkel, gondolatokkal jelentkezzen. Az anyag ama rendkívüli mértékben bonyolult szerveződése, amelynek folyamányaként az u.n. lelki élet előáll, az a valami, amit általában tu

datnak nevezünk. Az a tudat a földön csak akkor jelenik meg, amikor megjelenik az anyag, amely úgy szerveződött, mint amió az emberi szervezet a maga felettébb bonyolult műszereivel.

A mai materializmus megállapítja tehát, hogy a szellem nem létezik anyag nélkül s ha a sorrendet keresi, azt mondja, hogy az anyag előbb volt, mint a szellem. Arra a kérdésre viszont, hogy mi a szellem, ez a válasza : a szellem sajátos tulajdonsága a különlegesen szerveződött anyagnak.

Ezek szerint tehát a materializmus eredendőnek, alapvetőnek az anyagot tekinti, az idealizmus a szellemet. A materializmus számára a szellem az anyag terméke, az idealista számára fordítva : az anyag a szellem terméke. /Hogy a bölcsellettörténelemben ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban a bölcselkedő ész spekulálása számára milyen bonyolult minősítések és fogalmazások, illetve állásfoglalások merülnek fel, melyek azonban a lényegen nem változtatnak, erre itt nem térünk ki./

Az idealizmus álláspontja már az általános köznap művelődés, illetve szemlélődés számára is meglepő megállapításokra vezetett, illetve vezet a bölcselkedésben. Így pl. minden idealizmussal kapcsolatban valamiféleképpen kétségbevonódik, vagy átminősítődik a külvilág létezése, illetve létmódja. A közismert idealista gondolkodók egész sorát lehet megnevezni, akik egyenesen tagadják a dolgok objektív, emberi tudattól független létezését. Hiába állapították meg valaha és ma a fizikusok, hogy a világ önmagában, térben és időben létezik, illetve, hogy létezik az észlelő alanytól független külvilág s épül a fizikusok e felfogására minden gyakorlatunk a házépítéstől az atombomba konstruá-

lásig, az idealizmusok nem engedik magukat meggyőzni, sőt olyan végletes formája is van, mint az az u.n. solipsizmus. Ez a solipsista pl. a következőképpen kérdez és felel a külvilág kérdésében : Mi az, ami közvetlenül adott számomra? A tudatom és semmi más. A falak, amiket látok, az én észrevevésem. Az emberek, akikkel beszélek, hasonlóképpen. Vagyis valójában "igazán" nem létezik semmi. Csak a magam énje, a magam tudata. A külvilág - függetlenül tőlem! - nincs. A külvilág az én szellemiségen szüleménye, miután én csak a magam észleléseit eszmélem s ebből az adottságomból nem bujhatok ki. Mindaz, amit látok, hallok, ízlelek, mindaz, amit kitalálok, gondolok, mindazok az én érzékleteim, képzeletem, gondolataim : mindezek általam vannak és úgy, amilyenné az én felfogásom teszi. Hogy mindezeknek a gyakorlat ellentmond?! Hogy az emberek nem kételkednek a külvilág létezésében, amikor iparcikkeket gyártanak, hasznos és káros politikai terveket szőnek, virágokat tűznek gomblukukba - mindez nem számít a solipsista idealistának.

Ha azonban mindennek az "én szellemiségen" az alapja, akkor mi volt akkor, amikor még ember egyáltalán nem létezett a világon? Két eset lehetséges : Vagy azt tételezi fel, hogy volt egy emberfeletti, isteni szellem, mint ahogy a biblia állítja, vagy pedig azt, hogy még azok az őstörténelem előtti idők is csak a képzelőerő, a fantázia szüleményei.

Az első felfogás az u.n. objektív idealizmus felfogása. Ez az objektív idealizmus elismeri a tudattól függetlenül létező külvilágot, ennek a világnak a lényegét azonban valami szellemi elvben, valami magasabbrendű észben, világakarásban vagy ehhez hasonlóban látja.

A második felfogás viszont a szubjektív idealizmus felfogása, amelynek szélsőséges változata az

említett solipsizmus. Eszerint csak a szellemi, a gondolkodó alany létezik. /Nyilvánvaló, hogy az idealizmusok következetes formája a solipsizmus!/. A szubjektív idealizmusnak ehhez a felfogásához tapadtak jórészt az u.n. szofisták. Szemben Platon objektív idealizmusával, amely tovább élt a középkorban, amikor Isten a látható világot azok szerint a mustrák és modellek szerint teremtetten, amelyek valójában Platon ideái. Az újabb korban a szubjektív idealizmust solipsizmussá fokozza a skót püspök, Berkeley. Szerinte csak a szellem létezik, azon túl minden érzélgés. A külvilág, a valóság Berkeleynél azonos az egyéni képzetvilággal. Az anyag ebben a felfogásban teljesen megsemmisül az "egyedüli én"-ben. /Innen a solipsizmus, a solus elnevezés/.

A német Fichte szerint alany, azaz megismerő szellem nélkül nincs tárgy, vagyis külvilág s a tárgyi lét a tudat terméke.

Schelling szerint a dolgok lényegei az eszmék s ezek az örökkévalóságban nyugszanak.

Hegel szerint minden létező nem más, mint az önmagát kifejtő, abszolút eszme megnyilvánulásai.

Schopenhauer szerint a külvilág képzet és akarat.

Sajátos ebben a sorban Kant álláspontja, kritikai idealizmusával. Szerinte a külvilág létezik, ez azonban megismerhetetlen és anyagtalan a természete.

Az idealizmus változatai természetesen fennállanak napjainkban is, sőt a mai divatos existencializmusban az idealizmus a legvégletesebben jut kifejezésre, mert ennek kifejezetten nincs valósága. Közismert a "semmi"-re való esküvésük. Különbözik pedig az egyik irányzat szerint /Jaspers/ "a valóság csak a mítoszban és a kinyilatkoztatásban fogható fel", a másik irány-

zat szerint pedig /Heidegger/ "az emberi lét csak akkor vonatkozhat a létezőhöz, ha beáll a semmibe".

Ezeket a felfogásokat persze nem tehetjük a magunkévá. Semmiféle ismereteink, így tehát a filozófiai ismereteink sem lehetnek mások, csak szigorúan tudományosak, vagyis olyan ismeretek, amiket szigorúan tudományos eljárásai szerezhethetünk. A filozófiai idealizmusok egyike sem tehető a magunkévá, mert amikor tagadják a világ objektív létezését, vagy a világ megismerhetetlenségét hirdetik, akkor a képzelgés és a miszticizmus melegágyai. Márpedig képzelgés és miszticizmus nem tudományos eljárások. Tudománytalanságok, mert nem bővítik valódi tudásunk terjedelmét és nem igazolják valódi tudásunk pontosságát. Azonkívül minden képzelgés és minden misztika meghamisítja a valódi tudást. A nem létező valóság és a semmi idealizmusai, illetve filozófiai misztikák és a misztika nem a helyes ismeretekre vezet, hanem ellenkezőleg, elvezet a helyes ismeretektől. Minden idealizmus tulajdonképeni alapja a tényleges valóságtól függetlenül öröklődő gondolkodás, a spekuláció. Ezzel szemben a materializmus minden valahai változata az épp adott tudomány eredményeire építette felfogását, nempedig a spekulációba elvesző csupasz gondolkodásra.

A kettőnek : az idealizmusnak és a materializmusnak egymástól eltérő természete nemcsak azért érdekel bennünket, hogy önmagunkba véve mit jelentenek, hanem azért is, mert szembeállításukban kifejezésre jut a gondolkodás magunkévá tehető és magunkévá nem-tehető, elfogadhatatlan útja. Magunkévá nyilvánvalóan csak az az út tehető, amelyik a tudomány útja. A kettő közül viszont az egész művelődésen keresztül mindig a materializmus volt az, amelyik kora tudományos eredményeire támaszkodva fogalmazta meg önmagát. Szemben ugyanakkor idők és így

minden idők idealizmusával, mely egy tudományon kívüli, felüli és túli pozícióból, korántsem tudományosan, hanem spekulatív szerkesztődött. Ezért az idealizmusokat végig egy tudományellenes magatartás jellemzi s ezzel az ideológiai reakció, mely karöltve jár a társadalmi reakcióval. A filozófiai reakcióban is, mint minden reakcióban mindig - a politikai reakció tükröződik! Ez a filozófiai reakció mindig az arisztokraciák s a tömeg és a népellenes rétegek arcvonalán vonul fel szemben a nép és a tömegek felé orientálódó tudományhívó és haladást hirdető materializmusokkal.

A materializmus s történeti szerepe természetesen korántsem jelenti azt, hogy a mult bármelyik materializmusa lezárt és végleges érvényességet reprezentálna. Nem. A materializmus újból és újból újjászületett és más formát öltött párhuzamosan a tudomány szakadatlan előhaladásával. És így maga a materializmus is szakadatlanul haladt tökéletes formája, a dialektikus materializmus felé.

A két utnak, az idealizmus és materializmus utjának ellentétességét már az is kifejezésre juttatja, hogy míg az idealizmusnak - a történelem folyamán mégoly sokszerűen mutatkozó és sokszerű változata ellenére is - általában nincs valódi előhaladása és sajátosságát kimeríti a szofisták és a Platon által elgondolt ősi idealista alaptételek s a történelem folyamán jelentkező későbbi idealizmusok mind csak olyan újabb megfogalmazásai ezeknek az ősi idealista felfogásoknak, melyekben az alapvető, legsajátosabb idealista tételekben a közben megszerzett emberi tudás terjedelme se nem bővült, se pontosabbá nem vált, addig a materialista felfogás alakulása, illetve utja hiven tükrözi épp a materializmus lényeges tételeiben a tudományok, neve-

zetesen a természettudományok haladását.

Az antik, ógörög materializmus, vagy akár a XVIII. század felvilágosult materializmusa, de még a múlt század dereka körüli u.n. vulgáris materializmus és a dialektikus materializmus között olyan mélyrehatóan nagy a különbség, mint amilyen nagy a különbség az ógörög természettudományok s a mai modern, dialektikától áthatott természettudományok között. Ilyen különbség Platon vagy akármelyik hajdani idealista s egy mai idealista gondolkodó között még a leghalványabban sem állapítható meg. Sőt valójában minden legújabb idealizmus valamelyik régi idealizmus újraértékelése, időszzerűsítése, újragondolása, folytatása, modernizálása. Az idealizmus a maga lényegében első teljes megfogalmazásával megállt. Ezért lehetnek olyan időszzerűk pl. Platon dialógusai az idealisták között. T.i. időszzerű számukra azokban a spekuláció formális munkája, az ész filozófáló működési, nem pedig értvényességi teljesítménye. Mert ugyanakkor ez a platonizmus egész filozofiai problematikájában elreked a Kr. előtti V. század emberének horizonjában.

Természetesen ezek a megállapítások nem vonják kétségbe az idealizmusok történeti teljesítményét. Épp a filozófiával kapcsolatban kell kiemelnünk az idealizmusok értelmet és ésszt heroizáló magatartását s a gondolkodás ama megbecsülését, ami elhomályosul a materializmusok világában. Ebből magyarázható, hogy idealisták fedezték fel - a gondolkodás terén - a dialektika ellenmondás elvét. /Zenon, Aristoteles/, valamint a fejlődés elvét, /Kant, Hegel/ s alkalmazták az utóbbit az asztronómiában /Kant/ és a történelemben /Hegel/. Általában idealistának, Hegelnek köszönhetjük a dialektika általános mozgás formáinak a kidolgozását. Ha ezt a dialektikát a fejről a talpára is kellett állítaniok

Marxéknak. A történeti kollegiumban már hivatkoztam Engels egy megállapítására s ezt itt megismétlem. A görög materializmus "képtelen volt a gondolat és a lét viszonyával tisztába jönni" s ezért a régi materializmusokat illetőleg megállapíthatjuk, hogy ezt a kérdést nem tudta a maga részéről elvileg tisztázni. A történeti-társadalmi tényezők beható együttesében ezért szabadul fel az idealizmus vele szemben. Különbözik pedig a filozófiai idealizmusok értékelését illetőleg jegyezzük meg Lenin felfogását: "A filozófiai idealizmus csak a durva, egyszerű, metafizikus materializmus álláspontjáról értelmetlenség. Fordítva: a dialektikus materializmus álláspontjáról a filozófiai idealizmus egyoldalú, tulhajtott fejlődése az anyagmegismerés egy vonásának, egyik oldalának, egyik határának, a természettől elszakított, istenített abszolútumnak. Az idealizmus papi tan." /Eap. 380/.

Az idealizmussal szemben a materializmus esetében szakadatlanul fejlődésben levő világfelfogásról beszélhetünk a bölcseléstörténet folyamán. Emiatt a szakadatlan fejlődés miatt olyan "kezdetlegesek" a materializmus első lépései, pontosan olyan kezdetlegesek, amilyen kezdetlegesek a hozzájuk tartozó idők tudományai. Thales minden létezés alapját még a vízben, Anaximenes a levegőben, Herakleitos a tűzben látja. Anaximandrosz pedig egy különféle anyagban, amely bár mindent átölel, mégis meghatározhatatlan. /6 apeironnak, vagyis határolhatatlannak, végtelennek nevezi./ Ez a nyers felfogás alakul tovább a fejlődő tudományok révén Demokritosnál, Epikureusnál s a latin Lucretiusnál.

Demokritos szerint a világ mozgékony, hulló, anyagi részecskékből, a továbboszthatatlanokból, az atomokból áll, amelyeknek a különböző egyesülései, kombinációi teszik ki a látható világot. A természettudo-

mányoknak, a technikának, a társadalmi-gazdasági összefüggéseknek, a termelésnek a következménye asután, hogy ez a zseniális, de teljesen ki nem tisztult demokritosi felfogás a fejlődésében elakadó világgal együtt elakad s hogy például az egész középkoron keresztül nagyjában és egészében kizárólagosan uralkodik az idealizmus magányos tudat-málmában orló csupasz spekulációja.

A rabszolga, illetve feudális gazdálkodás feudális technikából és ezekre épült természettudományokból kibontakozó új, polgári-kapitalisztikus termelés, technika és természettudomány bontakoztatja ki azután a dialektikát fejlesztő Spinozával és Hobbessel s az ugyancsak dialektikus Diderotval az u.n. újkori materializmust, mely a nagy francia forradalmat előkészítő korszak materializmusának fellendüléséhez vezet. Ebben a materializmusban /Helvetius, Holbach, Lamaitre materializmusában/ az a materialista elmélet nyeri megfogalmazását, amelyben érvényesül az újkori természettudományok minden eddigi fejlődésének él-ismerete.

Visszont bármilyen rokonszenves is a XVIII. századbeli materializmus tartalma és fejlődése, az a materializmus még mindig a fejlődésnek csak egy, még további fejlődésre váró szakasza, mely csakhamar elavultnak és meghalotttá válik bizonyul s megállapíthatóan teli idealista elemekkel. Nevezetesen mint Engels megállapítja: "képtelen...a világot mint folyamatot, mint történelmi fejlődésben levő anyagot felfogni..." /Engels: Feuerbach/. Mechanikus ez a materializmus. Lenin pedig a következőkben értelmezi a marxizmus klasszikusainak állásfoglalását minden nem dialektikus, tehát "régi" materializmussal, beleértve Feuerbach materializmusát is: "A régi materializmusnak - beleértve a feuerbachit /s még inkább a "vulgáris Büchner-Vogt-Moleschott-félet/ legfőbb fogyatékos-

ségét abban látják : /1/ hogy ez a materializmus "túnyomóan mechanikus" materializmus volt s nem vette tekintetbe a vegytan és a biológia legújabb fejlődését /s napjainkban még hozzá kellene tenni : és az anyag elektromos elméletét/; /2/ hogy a régi materializmus nem számolt a történelemmel, nem volt dialektikus /metafizikus volt oly értelemben, hogy dialektikátlan volt/, a fejlődés szempontját nem vitte keresztül következetesen és minden vonalon ; /3/ hogy a régi materialisták elvontan értelmeztek 'az ember lényegét', nem pedig konkrétan mint a /konkrétan, történelmileg meghatározott/, társadalmi viszonyok összességét' s ezért a világot csak magyarázták, holott annak megváltoztatásáról van szó, vagyis nem fogták fel a forradalmi-gyakorlati tevékenység jelentőségét". /Lenin: Marx, Engels, Marxizmus/. Ez a régi materializmus tehát formális és abszolutista; ugyanolyan értelemben formális és abszolutista, mint valamennyi idealizmus, a mai idealizmusokat sem kivéve.

A materializmusnak ezt a formális, dogmatikus és abszolutista jellegét bontja meg a XIX. században a hegeli dialektika révén Feuerbach és robbantja szét a marxizmus, kialakítván a materializmus helyes formáját, a dialektikus materializmust.

Milyen ebben a dialektikus materializmusban a materializmus képe? Mi a dialektikus materializmus álláspontja az általunk felvetett kérdésben. Mi az álláspontja az idealizmussal szemben ?

Álláspontja, hogy a világ nem szellem, nem eszme, nem tudat, hanem anyag. Váspedig úgy anyag és olyan anyag, amely összefüggésben és mozgásban van és pedig olyan összefüggésben és mozgásban, haladó mozgásban, aminek a mozgását nem valami kívülálló erő, szellem vagy eszme irányítja. Ez a haladó mozgásban levő

anyag fejlődő, a fejlődést úgy végrehajtó folyamat, hogy mennyiségi változások minőségi változásokhoz vezetnek; a fejlődés ellentétekben történik, mégpedig a tárgyakban és jelenségekben, vagyis az anyagban bennrejlő ellentétek harca révén. Miért? Mert az anyag ilyen.

Álláspontja továbbá, hogy ez az anyag elsődleges. Előbb volt és előbb van, mint az eszme, mint a gondolkodás. A legegyszerűbb tapasztalás igazolja pl. az öntudat. Mi az öntudat? A tudomás arról, hogy öntudatom nem minden, mert szembeáll vele az egész világ, ami tudatomtól különböző. Másként kifejezve: a gondolkodás a lét egy darabja, a létből származik és nem fordítva. A gondolkodás, a tudat forrása az anyag; a gondolkodás, a tudat másodlagos, származtatott. A gondolkodás, a tudat, az anyag, a lét visszatükröződése. "Nem lehet elválasztani a gondolkodást attól az anyagtól, amely gondolkodik. Minden változás hordozója az anyag" /Marx/. Maga a gondolkodás ehhez az anyaghoz kötött; az emberi agyhoz, ami a gondolkodás szerve. Maga a gondolkodás ennek a szervnek a funkciója. A gondolkodás-funkció a materiális anyagi adalékok, az érzékek igen széles skálán való kapcsolódásából és kombinatórikájából áll. A gondolkodás materiális, anyagi folyamat, ezért tehát a törvényszerűségei is olyan természetűek, mint az anyagé. A természet törvényei és a gondolkodás törvényei azonosak. Mind a kettő dialektikus. Miért? Mert ilyen a természete.

Álláspontja az előzőek következtében tehát, hogy a világ és törvényszerűségei megismerhetők a legfeljebb arról van szó, hogy az anyagnak és a világnak még vannak eddig előttünk ismeretlen tulajdonságai, a tudomány és a gyakorlat révén azonban folytonos előrehaladásunk folyamatában ezeket is megismerjük ugyancsak, mint

ahogy a sötét és babonás tapogatózásból eddig is az ismereteinkben való fokozatos fejlődés útján jutottunk el eddigi megbízható, a gyakorlat által ellenőrizhető ismereteink hatalmas tárházához.

Mi azonban az a bizonyos anyag a dialektikus materializmus szerint? Erre a kérdésre is válaszol és pedig kimerítően, amikor úgy adja meg a válaszát, ahogy es a dialektikus materializmus a tudományok egész rendszerében elfoglalja a helyét.

A dialektikus materializmus szerint egyrészt vannak a különböző tudományok, amelyek a valóságnak bizonyos adalékával foglalkoznak, másrészt van az önálló filozófia helyére lépő dialektika. Az anyag kérdésének tisztázásában így különböztet meg egy természettudományi és egy dialektikai anyagfogalmat.

A természettudományi anyagfogalom kutatja az anyag szerkezetét, az anyag összetételét, az anyag tulajdonságait. Nyilvánvaló, hogy ez az anyagfogalom, ami a kutatás révén kialakul, nem alkalmas arra, hogy a dialektika anyagfogalmaként szerepeljen. hisz ez az anyagfogalom a természettudományok fejlődésével változó. A természettudományi anyagfogalom sohasem végleges, mert sohasem véglegesek ismereteink a világról. Műszereink /távcső, szpektroszkop, mikroszkop, elektroszkop stb/ révén ismereteink folytonosan alakulnak, bővülnek, fejlődnek, miért is az anyag szerkezetére és tulajdonságaira vonatkozó minden tudományos ismeret viszonylagos, elatig ismeret.

Am a természettudományilag kutatott anyagnak van egy olyan tulajdonsága, amit semmiféle tudományos kutatás meg nem dönthet, a természettudományok fejlődése soha meg nem cáfolhat. A természettudományi anyagfogalom körét azért halmozhatjuk meg, s adhatjuk meg az

anyag fogalmát dialektikusan. Eszerint a dialektikus anyagfogalom szerint az anyag egyetlen tulajdonsága az "hogy objektív realitás, hogy a tudatunktól függetlenül létezik". Amint Lenin mondja: "Az anyag bölcséleti kategóriája az objektív realitás jelölésére, annak az objektív realitásnak a bölcséleti kategóriája, amely realitás az ember számára az érzékleteiben adott, amit érzékleteink másolnak, fotografálnak, visszatükröznek s tőlünk függetlenül létezik".

A dialektikus materializmus előbb felhozott állásfoglalásaival függ össze az álláspontja a mozgás, a tér és az idő kérdésében is. A mozgás fogalmát természetesen nem választja el az anyagtól, mert ha elválasztja, ez ugyanolyan értelmű lenne, mintha a gondolkodást elválasztaná az objektív realitástól, az érzékleteket a külvilágtól s ezáltal az idealizmusba csapna át. A mozgás az anyag létesési módja s a tér és az idő nem az anyagon túl vagy kívül vannak, hanem a tér és az idő is az anyag létesési formái. Az események tér-időbeliek: az egész valóság idő-térbeli. /A három dimenziós tér geometriai absztrakció. A valóság legalábbis négy dimenziós, ahol az idő a negyedik dimenzió. Hogy ezt nem tudjuk elképzelni? A világegész, az universum nem a megszokott emberi felfogóképesség sémái szerinti. A mi felfogó szerveink csak a mi emberi lételünkre döntő kivágást regisztrálnak a valóságból. Erre fejlesztettük ki magunkat ezideig. Emberi felfogó /képzelő, érzékelő, stb./ képességeinken túl azonban kialakítottuk tudományainkat s ezek a módszereikkel tapasztalják ezt a négy dimenziós világot. /A tér és az idő tehát nem azok a módozatai a gondolkodásnak, mint amiknek Descartes és Spinoza az időt jellegesték és nem is az emberi szemléletek formái, mint amiknek Kant a teret és az

időt tartotta. A természet egy olyan időtérben létezik, amely millió évek óta tart. A világban a mozgó anyagon kívül nincs semmi más és az az anyag csak térben és időben mozoghat és nem másként.

Összefoglalva : erre a két irányzatra, a materializmus és az idealizmus irányzatára redukálódnak a filozófia összes lehetséges kérdései, mégpedig nemcsak az alapkérdései, mint pl. az alany és a tárgy viszonya, hanem az olyan kérdések is, mint okság, szabadság, tapasztalás, stb. kérdései.

A filozófia kérdésein keresztül ez a két irányzat áll szemben egymással, ez a két irányzat harcol az addigi osztálytársadalmakban, az osztályellentétben épülő társadalmakban. Idevonathozólag legfeljebb csak a terminológiában van eltérés. Mert amikor a XVII században gondolkodásról és kiterjedésről, a XVIII. században anyagról és szellemről, a XIX. század első felében pedig természetről és szellemről, objektumról és szubjektumról, tárgyról és énről, a marxizmusban pedig létről és tudatról, anyagról és szellemről beszélünk, mindig erről a kettőről van szó. Materializmus és idealizmus a filozófia két pártja. Jellemzetességüket Lenin emeli ki a legélesebben a következőkkel :

"A materializmus a magánvaló objektumok, illetve a szellemen kívüli objektumok elismerése ; az eszmék és érzetek ezeknek az objektumoknak a másolatai, illetve képei. Az ellenkező elv /az idealizmus/ azt mondja : az objektumok nem a szellemen kívül léteznek, az objektumok az érzékek kapcsolatai."

Berkeley nem tagadja a reális dolgok existenciáját. Berkeley csak azzal az ismeretelmélettel száll vitába, amelyik komolyan elismeri a külvilágot s ennek a tükröződését a tudatban s ezeket szemléletei alapjává

teszi. Nem tagadja Berkeley a természettudományokat sem, amelyek - gyakorlatilag - mindig materialista ismeretelméleten alapulnak. De ragaszkodik ahhoz, hogy a külvilágot és a természetet érzékek kapcsolatának tekintsük, amely kapcsolatot az istenség hív életre a tudatunkban. Erre a keretre mindenkép szükség van! Ne keressük az érzékek alapjait kint a világban! - és fejezi ki az idealizmusok lényegét. Múltán idézi Lenin Diderot találó meghatározását az idealistákról: "Idealistáknak azokat a filozófusokat nevezik, akik csak a saját existenciájukat és érzékeiket, melyek bennük lejátszanak, ismerik el és semmi mást. Extravagans rendszer minden idealizmus, mely... csak vakoknak köszönheti létrejövését. S ezt a rendszert az emberi szellem és a filozofia szégyenére a legnehezebb megcáfolni, jóllehet a legabszurdabb". Diderot szerint itt az érvek és szillogizmusok elégtelenek, mert nem theoretikus meggyőződésről, hanem érekről s tegyük hozzá, osztálykötöttségről van szó.

Ha az idealista a kiterjedés és a gondolkodás, az anyag és a szellem, az objektum és a szubjektum, a lét és a tudat viszonyának kérdése elé kerül, úgy figyelmét a viszony második tagjára irányítja? Tulhangsúlyozza a valóság említett oldalát, miáltal a szellemet és a természetet, a szubjektumot és az objektumot, a gondolkodást és a kiterjedést elválasztja; az egyik oldalt teszi meg abszolúttá. ~~Né~~ az idealisták ismeretelméleti útja s egyuttal ismeretelméleti tévedése.

Hasonlóképen a nyers és vulgária materialisták észrevétlenül elűntetik a gondolkodást, a szubjektumot, a tudatot s a gondolatot az agyvelő ugyanolyan

váladékának tekintik, mint amilyen váladéka pl. a könny-csepp a szemnek. A nyers materialista ezzel az eljárásával szintén elfordul a valóság egyik oldalától ahelyett, hogy azt megmagyarázná. Így azután igen lényeges eltérések jelentkeznek a megismerés kérdésében.

Ez utóbbi követelménynek csak a dialektikus materializmus felfogása tesz eleget, mivel ez a felfogás az objektum és a szubjektum, a lét és a tudat egységén alapul. Mivel pedig a valóság, miután kiterjedése van, objektum, vagyis materiálisan adott - ezért a megismerés materiális magatartása indokolt. Ebben a tőlünk függetlenül létező valóságban azonban benne van a másik, a tudat, a szellem, a szubjektum is, mert attól szükség-szerűen függ, azzal elválaszthatatlan kapcsolatban áll. A szubjektum, a tudat, a gondolkodás elválaszthatatlan a létől. A megismerésnek, ami a legfontosabb számunkra, ehhez az egységhez kell igazodnia.

Már most, ha a megismerés módját nézzük, akkor igen jelentős eltérések állapíthatók meg az idealizmus és a materializmus között épp a megismerés helyességének a követelése szempontjából. "Az emberi megismerés - mondja Lenin - nem egyenes vonal, /illetve nem halad egyenes vonalban/, hanem görbe vonal, amely végtelesen közel jár körök sorozatához, a spirálishoz". Ha a megismerés folyamatában nem ragaszkodunk ehhez a spirálishoz, akkor "ennek a görbe vonalnak bármelyik kiszakított, letört részecskéje, darabkája átváltoztatható /egyoldaluan/ önálló, egész, egyenes vonállá, mely azután /ha a fától nem látják az edőt/ mocsárba, papi mazzlaghoz vezet, /ahol ezt a vonalat az uralkodó osztályok érdeke megrögzíti/. Egyenesvonalas és egyoldalúság, megfásodottság és megcsontosodottság, szubjektivizmus és szubjektív vakság - ime! ezek az idealizmus ismeretelmé

leti gyökerei". /Lenin : Empirikriticismus 379/.

Bármely tényt vagy jelenséget igazán nem as-
által ismerek meg, hogy felfogom közvetlenül annak, a-
minek megjelenik. Bele kell hatolnom s ez a behatolás
nem valamely tünetének egyenes vonala mentén történik.
A behatolás egész csomó, a jelenséggel összefüggő, ko-
rántsem egyenes vonalban haladó mozgás útján lehetséges.
Kanyargó, ide-oda vezető, de közben állandóan egymáshoz
tartozó görbék és körök összefutásában, kerengésében a-
lakul csak ki a valóban helyes ismeret, ahol az össze-
függés szakadatlan gyűrűzéseiben rajzolódik fel a meg-
ismerés korántsem egyenes és közvetlen vonala: az a bizo-
nyos spirális. Már említettük egy alkalommal, hogy a
"megismerés" nem valamely egyszerű közvetlen, tükrözés-
szerű halott aktus, hanem bonyolult, elágazó, cikk-cakk
formájú folyamat, mely az élet és a képzelet közti elté-
rés lehetőségét engedi meg". Az idealista megismerés min-
dig a képzelet felé hajlik és dönt: a tudat, a szubjek-
tum, a szellem felé - közvetlenül és egyenesen.

A dialektikus megismerés útjának természete
élesen eltér a megismerés idealisztikus módjától. Az
idealizmus megismerési módjával - mint látható - elsza-
kad az adottságok igazi természetétől s nem követi azt;
egyes és egyoldalú lesz, az ismeret önállóul, a tu-
daté lesz minden hangsúly s ezt az önállóult ismeretet
rögzíti az érdek. Az önállóult ismeret kiszakad a moz-
gó egységből s darab és rész, kiszakított darab és ki-
szakított rész lesz az egészbe való beletartozottság
nélkül. Egyoldalú, szubjektív, megosztódott ismeret.
A filozófiai idealizmusnak - teszi hozzá Lenin - "ter-
mézetesen meg vannak a maga ismeretelméleti gyökerei,
a filozófiai idealizmus nem talajtalan, bár vitathatat-
lan, hogy meddő virág, viszont olyan meddő virág, mely

az eleven gyümölcsöző, igazi, hatalmas, mindenható, objektív, abszolút emberi megismerés élő fáján nő".

Mindezt tudatosan nem hoztuk előtérbe az idealizmus és materializmus ismertetésében a történeti-társadalmi megokolást, illetve szándékosan mellőztük az idealizmus és materializmus szembeállításában a társadalmi -termelési viszonyok tükröződésére való alapvető utalást, jóllehet nyilvánvaló, hogy meg van, mint mindennek, az idealizmusnak is a maga szociális mozzanata. Mindegyik idealizmusban megállapítható az a szociális jelleg, amely keletkezése idején társadalmilag, gazdaságilag meghatározza. A platoni idealizmus pl. szociális jellege szerint a rabszolgamunkára alapuló antik társadalom arisztokrata osztályának a maga előrehaladott hanyatlásbeli ideológiája, melyben a valóság már csak másodlagos, látszatvalóság : nem az igazi világ... Hasonlóképp minden más idealizmusnak megvan a maga történeti-társadalmi jegye. Igen ám, de ez a történeti-társadalmi meghatározottság csak valamely időbelileg megjelent idealizmus meghatározottságára ad feleletet. De mi a magyarázata a felhozottakon kívül még annak, hogy a gondolkodásnak ez a fajtája általában létezik. Vagyis ha úgy állunk az idealizmus és a materializmus kérdésében, ahogy állunk, ha ilyen nyilvánvaló a materializmus helyessége az idealizmussal szemben, miért lehetséges mégis végig a bölcsélet történetén az idealista álláspont? Miért lehetséges az idealizmus "logikusan"? Miért lehetséges önkénytelenül, természetszerűen? Miért lehet az idealizmust harciasan vallani? Az osztálytársadalom létezése, nevezetesen amiatt a sajátos helyzet miatt, ami az osztálytársadalomban a munka révén előáll. Vagyis az előbbi kérdésekre az ember-

nek az emberi munkával szembeni viszonyából, magatartásából, illetve ennek a viszonynak kiértékeléséből adódik a válasz.

Főlösalages hangsúlyoznunk az emberi munka központi fontosságát a világban és a történelemben.

A munka az emberi élet leglényegesebb tartalma. Történetileg: a munka az, ami az embert a létező élőlények világában emberré teszi. Társadalmilag: a munka által biztosul a létezés és lesz az ember a dolgok urává. Egyetemesen: a munka biztosítja a történelmet. Bölcséletileg: a munka az, ami a dolgoknak és a világnak, valamint a természetnek az emberi tudattól független létezését közvetlenül demonstrálja.

Aki csak dolgozik, aki csak a materiával érintkezik, annál a munkafolyamatban központian és természetesen hatékony a materiális kategóriák szerepe s ezzel az öntudatán kívüli, tőle független világ. Aki csak dolgozik, az önmagánál, a tudatnál valójában csak a munkán kívül van. Ilyen pillanat számára, amikor a munka elgondolt célkitűzése felvillan benne. Ezért történhet az "hogya tudat valami más is lehet, mint a gyakorlati munka tudata," vagyis olyan tudat, amely valószínűságon operál olyan elemekkel, amik nem valószínűságonak.

Az építőművész, amikor tervez, valószínűságon nem létező elemekkel operál. De valószínűságon nem létező elemekkel operál mindenki azelőtt, mielőtt bármit megvalósít. Tárgyak eszményével operál. Operál anélkül, hogy azok valószínűságon léteznének előtte. Ha ezekkel az eszmékkel helyesen operál, akkor a munka / az eszmék kivitele / bevál. Megfelel a természettörvényeknek. A ház nem dől össze, stb. A tudatnak ez az állapota azonban túlságazható. Ez a túlságazottság következik be ak-

kor, amikor a tudat emancipálódik a valóságtól és kizárólagos, egyetemes és általános tudathelyzetté tágit valamiféle eszmét /célelencet/ a az ilyen valóságtól emancipált tudatelemekből elméletet, bölcséletet szerkeszt. Minden u.n. önálló filozófia létrehozásának ez az útja.

Az általános munkamegosztásban kialakult u.n. értelmiségi munkának egyebek közt - a tudat e lehetősége a magyarázata. Ebből azonban nem következik és nem következhet, hogy feladjuk a kategóriák materialitását és tagadjuk a gyakorlat által igazolt és tudatunktól független valóság tényét. Ezért minden idealizmus valójában emancipálódás a tudatban, elszakadás a valóság gyakorlatától, a valóságos munkafolyamatoktól; elszakadás az emberre tevő munkától ; elszakadás a történelemtől és a valóságos létezésről. Minden idealizmus a munka szerepének valamilyen értelmű tagadása. Minden idealizmus a gondolkodó önmagánál való megrekedése, betapadás a tudat szellemi operációi körébe. Ezért szubjektív minden idealizmus lényegében. S mert eddig olyan társadalmi-történeti-termelési viszonyok között éltek a gondolkodók, hogy az önmaguknál való elrekedés lehetséges, sőt az uralkodó osztályok részéről kívánatos volt, /gondoljunk a fizikai és szellemi munka hivatlos és csökkönyös megkülönböztetésér és arra, hogy az egész művelődés erre épül: civilizáció és kultúra!/, ezért tűnhet logikusnak, ésszerűnek és így spontánnak bármelyik idealizmus, de csak addig, amig rá nem eszmélünk a bennük dolgozó tudat gyakorlatról való emancipálódásnak a helytelenségére. Ezért jelentkezhetnek a gondolkodás folyamán mindig gondolkodók, akik ismerték ezt a helytelenséget, jóllehet ugyanolyan értelmiségiek voltak, mint a többiek. Ezért van a materializ-

mus, mely egyuttal mindig ennek az előbb vázolt állapotnak a bírálata.

Minél idegenebb valamely értelmiségi a materiális munkafolyamattól, annál inkább érvényesül öntudatában a materiális kategóriák hiánya, annál inkább dolgozik benne a pusztán gondolati, a pusztán eszméi, a pusztán képzeleti. Amily mértékben idegen valamely értelmiségi a valóságos munkától, oly mértékben idealizálódik el bölcséleti értelemben a gondolkodása, és forog ez a gondolkodás csak a tudatban és szilárdul meg az a felfogása, hogy a létezésben az alapvető, a meghatározó a szellem, az eszme, a tudat. Így történik, hogy gondolkodók, akik távol álltak a valóságos munkától s főleg attól a felfogástól, hogy az egész világtörténelem nem egyéb, mint az ember és világának létrehozása munka által, hogy ezek a gondolkodók rendszerekké spekulálták össze az idealizmusokat. E rendszerek előbbieken említett fejlődésnélkülisége épp ebben a gyakorlattól való elszakadásban nyeri igazgatózatát, szemben a materializmusok állandó és fokozódó fejlődésével, mely végül a dialektikus materializmusban, az anyag és a szellem elválaszthatatlan és felbonthatatlan egységére utal a világban valóban egyedül lényeges munkában.

Engels különben egész művelődéstörténeti összefüggéseiben így ábrázolja az idealizmusok fennmaradását: "Kifejlődött a jog és a politika és velük az emberi dolgok fantasztikus tükörképe az emberi fejben: a vallás. Mindezek a képződmények, melyek egyelőre a fej termékeinek látszóttak és olybá tűntek, mintha ők uralkodának az emberi társadalmakon, háttérbe szorították a dolgozó kéz szerényebb termékeit és pedig annál

is inkább, mert a munkát tervező fej már a társadalom igen korai fejlődési fokán /pl. már az egyszerű családban/ mások és nem saját kezével végeztette el a tervezett munkát. A gyorsan haladó civilizáció minden érdemét a fejnek, az agy fejlődésének és tevékenységének tulajdonították; az emberek hozzászóltak ahhoz, hogy tetteiket gondolkodásukból, nem pedig szükségleteikből magyarázzák /amelyek természetesen tagadhatatlanul a fejben tükröződnek, tudatosulnak/ - és így állott elő idővel az az idealista világszemlélet, amely főként az antik világ letűnése óta uralkodott a fejekben". /Der Anteil der Arbeit an der Menschwerdung des Affen, 1880/.

Érthető ezek után az idealizmusokon belül az idealizmusok változatainak közelebbi magyarázata, Megmagyarázza, hogy az az eredeti értelmiségi munka, illetve annak az értelmiségi munkának a természete, aminek a gondolkodó kapcsolódott. Platon értelmiségi foglalkozása a retorika. A középkori idealistáké a theologia. A német nagy idealisták is kivétel nélkül theológusok, de protestáns theológusok. A modern idealizmus képviselői kivétel nélkül a polgárság fenntartotta állami egyetemeken professzorai. Vagyis az idealizmusok válfajait a gondolkodók tulajdonképeni eredeti értelmiségi foglalkozása még külön differenciálja. Az idealizmusok olyan angol változatait, mint az empirizmus, realizmus és naturalizmus viszont igen jellegzetesen árnyékolja az a körülmény, hogy ezek az angol /ujkori! / gondolkodók államférfiak, politikusok, akik igen közel állottak a gyakorlati valósághoz és ez a gyakorlati valóság teret is hódít gondolkodásukban, de mint az uralkodó osztály representánsai, végülis idealisták, nem is említve, hogy sajátossá teszi idealizmusukat viszonyuk a terme-

szettudományokhoz. Hiszen jól tudjuk, hogy az idealistákat nem hagyja érintetlenül a természettudományok világa.

Miért fontos számunkra világosan látni az idealizmusnak ezt a kötöttségét a valóságtól elszakadt, képzelgő gondolkodáshoz, a spekulációhoz, szemben a dialektikus materializmusnak a valóságos munkában kifejezésre jutó "szellemi" és "anyagi" egységfelfogásával? Nemcsak azért, mert a tőlünk függetlenül létező valóságban élünk, ahol olyan tőlünk függetlenül létező jelenségekkel találkozunk, mint erkölcs, politika, állam, törvények, ideológiák, termelés, hagyományok, tulajdon, természet, stb., s mindezek között talpon állunk és előrehaladnunk kell, így tehát szükséges tudnunk, hogy melyik az a pont, ahol mindezt meg lehet ragadni, de szükséges tudnunk ezek megismeréséhez, hogy mi az alapvető, az eredendő, mi az eredeti és mi a másodlagos, mi a látszat és mi a lényeg, - de azért is, mert az idealizmusok magatartásában elvilág mindig megvolt a reakció lehetősége, ha elő is fordultak pillanatnyilag haladást képviselő idealizmusok. Viszont ma már az idealizmus csak haladásellenes lehet.

Miért? Mert nem olyan ismeretek kialakítására tör, amelyek a tőlünk függetlenül létező valóság adekvát felfogását segíti elő. Nem a tőlünk függetlenül létező valóság felfogását elősegítő tudományt szorgalmazza, ilyen tudomány u.i. szükségszerűen leleplezi a valóságot és így bemutatja annak rosszságát, minek következtében a rossz valóság megváltoztatására buzdít s ezzel az osztálytársadalomban szembekerül azokkal az uralkodó osztályokkal, amelyeknek érdeke a rossz valóság fenntartása. Az uralkodó osztályok idealizmusa valamilyen értelemben tudományellenes, illetve ve-

lamilyen értelemben tagadja, vagy csökkenti a tudományok értékét, képességét és lehetőségét. S főleg : egyetlen idealizmus sem épül tudományra, hanem épp a tudományokon túl és kívül keresi a maga fundamentumait, szemben általában a materializmusokkal, melyek mindig épp a tudomány alapján fogalmazódnak meg és ezért fejlődésük állomásai egyuttal a természettudományok újjászületésének az állomásai is; a valóság megújult birtokba vételének állomásai. Minden materializmus tudományos, a valósághoz tapad, szemben az idealizmusok valóságtól elszakadt természetével.

Az idealizmusban és a materializmusban két különböző társadalmi érdek jut kifejezésre: a haladás és a reakció érdeke. A történelemben a két irányzat úgy is áll szemben, mint a haladó és a konzervatív osztályok filozófiája, mint a haladó és konzervatív osztályok harca. Ezért lehetséges a materializmus megjelenése nem egyszer a multban a polgárság oldalán, pl. a XVII., XVIII., és XIX. századokban. Hogy azután a multban ezek az elavult, mechanikus materializmusok nem egy reakciós jellemvonással jelentkeznek, annak a tudományok fejletlenségén kívül az is a magyarázata, hogy a haladó osztályok előnytelen helyzete nem igen és nem mindig alkalmas ellenmondás nélküli világszemlélet kialakítására. Ellentmondás nélküli, következetesen tudományos és mindenképp haladó materializmus csak a dialektikus materializmussal konstituálódhatott. Ez a materializmus mentes minden reakciós vonástól, mert nem egy, még sz osztálytársadalomban szerveződött osztály materializmusa, hanem ennek az osztály társadalmi osztály élcsapatának "élenjáró elmélete", ahogy Sztálin meghatá-

rozza. A dialektikus materializmus alapítói a dialektikus materializmust megtisztították minden, az osztályhelyzetből a hagyomány révén még beszívárogható reakciós elemtől. /A proletáriátus bizonyos rétegeiben pl. ma még több-kevesebb irracionalizmusra, miszticizmusra való hajlás a hagyományok révén megállapítható/. A dialektikus materializmusban már nincs semmiféle tudományellenesség és misztika, ami nem egy materializmusnak, az idealizmusoknak viszont kivételnélkül a vitorláit dagasztja. Ez az egyik - minden más materializmustól megkülönböztető vonása, a másik pedig, hogy a legkevésbé sem tekint magát lezárt és véglegesen kifejlesztettnek, mint az eddigi materializmusok, hanem mindig kész és alkalmas arra, hogy elméletileg általánosítsa a tudományok újabb eredményeit anélkül, hogy ezzel akár materializmus, akár dialektikája csorbulna, sőt mind a kettő erővénye ezáltal csak tovább mélyül. /Mint ahogy a tudományok eredményei Marx és Engels halála óta csak növeltek és bővítették nagy örökösök elméleti általánosításai révén a dialektikus materializmus dominanciáját/.

De mi minderre a garancia? A dialektikus materializmus gondolkodásmódja szemben az idealizmusokban uralkodó gondolkodásmóddal. A dialektikus materializmus gondolkodásmódja dialektikus, az idealizmusok metafizikus gondolkodásmódjával ellentétben. Ez a különbség a filozófiai kultúrában az ant. filozófiák két alapvető irányzatban, a materializmus és idealizmus irányzatában konkretizálódik és a filozófia története a dialektika kialakulásának történetén kívül a két irányzatnak a táborra, illetve a két irányzat harcra, vagyis a két irányzaton belül - épp tárgyunkra, a

bevezetésre való tekintettel - nemcsak két irányzatot, de kétféle gondolkodásmódot állapíthatunk meg: a metafizikus és dialektikus gondolkodásmódot.

A két kifejezés: metafizikus és dialektikus ugyanolyan ellentétesek, mint materializmus és idealizmus. Ez az ellentét azonban nem jelenti azt, hogy a két-
tő minden esetben fedi is egymást. Nem fedik egymást, mert a metafizikus gondolkodásmód igen sokáig együtt jár a történelemben a materializmussal, mint ahogy vannak dialektikus idealizmusok, illetve idealista dialektikák is. Másrészt szükséges még előrebocsátanunk, hogy a metafizikus és dialektikus szembenállításban a metafizikust nem abban az értelemben vesszük, amely metafizika vagy metafizikus alatt rendszerint az u.n. tapasztalatfeletti, tapasztalaton túli dolgokkal való elméleti foglalkozást jelenti. A metafizikus és dialektikus kifejezést mi most kizárólag a gondolkodás módjában jelentkező bizonyos megkülönböztetés elhatárolására alkalmazzuk. Bizonyos fajta gondolkodásmódot nevezünk metafizikusnak és az ezzel ellentétes gondolkodásmódot dialektikusnak. Mind a két esetben gondolkodásmódon azt a fajta működést értjük, amibe a dolgok ismeretét összefoglaljuk és megértjük.

De milyen ez a metafizikus gondolkodásmód?

Kegyel a metafizikus gondolkodásmódot a vizsgál-
lat és a gondolkodás régi módjának nevezi. Ennek a gondolkodásmódnak igen találó jellemzését adja Hegels az Esti-Düh. ingben s ezért a jellemzésében ehhez is igazolunk.

Szerint a jellemzés szerint a metafizikus gondolkodásmódnak, a metafizikus gondolkodással a természet és a társadalmi dolgai, illetve az erről szerzett gondo-

li képek. a fogalmak mindig egyedülállóan, egymásután
 - ló következményesen egymás nélkül jelentkezőnek, mereven,
 yezerszinte kotta adottan, lezártan befejezetten. A
 metafizikus gondolkodásmódban és a szilárdság, merevség,
 valamint egyrészt mindenkorra való megadottság a tárgyak
 a dolgok kapcsolat nélkülségét eredményezi. Illetve
 kapcsolatot az ok és okozat kapcsolat, mely az elszige-
 telődésnek egyúttal a legközvetlenebb kifejezője. S ki-
 tjezése egyúttal a metafizikus gondolkodásmód valóság-
 llenességeinek. A valóság ugyanis akár természeti, akár
 társadalmi valósággal van szó, nem a merev ok-okozat rit-
 jában történik. A történeti, vagy jelentkezési moza-
 atok kiváltó eredete sokkal bonyolultabb, mint hogy az-
 sz okkal kifejezni lehessen. A mechanikus okságot a
 ialektikában a leírt funkcionális összefüggés közelebb-
 i ki a valóság természetének megfelelően, melyben min-
 en összefügg mindennel s így a hatás nem egyetlen irány-
 l, hanem minden irányból árad minden "külön" felé. "Hogy
 valamely tárgyat igazán megismerjünk - mondja Lenin -
 minden oldalát, minden összefüggését és közvetítést meg-
 kell ragadni és ki kell kutatni. Ezt azonban fogjuk tö-
 kéletesen elérni, cs a mindenképpeni követelmény meg fog
 óvni a hibáktól és megmerevedéstől".

De Marx és Engels sem okokról beszélnek pl. a
 társadalmi-történeti valóságban, hanem feltételekről, ne-
 vezetesen: a társadalmi fejlődés gazdasági feltételeiről.
 Ez azt mondják, hogy azt vagy azt az ideológiát a gar-
 teségialára társadalmi összefüggések okozzák, hanem azt, hogy
 feltételezik /...és belyben/. Ha viszont feltételekről
 beszélünk, úgy ezalatt egy olyan összállapotot értünk,
 amelyben az okok nincsenek elválasztva az okozattól;
 ahol az okozat és az ok befolyásolható; ahol az okok és
 az okozatok okozása kölcsönösen befolyásolja egymást.

A metafizikus gondolkodásmódban tehát minden külön áll, minden különvaló. Minden egyes egy másikkal szemben a más' és az ellentét, az 'igen' és 'nem' viszonyában áll fenn. /Ugyanaz a dolog mindig csak egyféle. Nem lehet másféle is/.

A metafizikus gondolkodásmód e szemlélete azért tűnhet elfogadhatónak és azért oly szívós a megléte a filozófiai gondolkodásban, mert az u.n. józan emberi észnek is ez a gondolkodásmódja. /Hisz a mindennapi szemlélet szerint minden külön áll és minden más. A metafizikus gondolkodásmód a látszatoknál elrekesz/.

Kétségtelenül : a metafizikus gondolkodásmód gyökere és hagyománya erős. Azonkívül: a különállást kifejező részletek kutatását, a részek önálló vizsgálatát bizonyos mértékig nem lehet kizárni. A részletek bizonyos mérvű megismeréséhez lehetséges azokat kiemelni összefüggéseikből és megvizsgálni, közvetlen-általános okai és hatásaik szerint külön-külön vizsgálni. Ez az eljárás hozzájárulhat az egész, a teljes ismeretéhez. Az emberi művelődés mai felhalmozódásához a nem egy haladott eredménynek a kitisztázásához hozzá vezetett a részletek ilyen természetű megismerése is. Az a metafizikus gondolkodásmód részletekben való alkalmazhatóságának megvannak a határai. Persze ezek a határok szűkek. A metafizikus gondolkodásmód tüstént hibás gondolkodásmóddá válik, amint a részletek megismerését a részleteknek az általános összefüggésbe való tartoztatásuk nélkül fogja föl. Ebben az esetben a metafizikus gondolkodásmód elégtelenül szűk, miáltal feloldhatatlan ellentmondásokba bonyolódik, mert az elkülönöttségben nem látja az elcsigizeteltséget és így nem érti az egyes dolgok összefüggését. A dolgok pusztán adottságában, pusztán kikülönített létezésében nem látja, hogy a dolgok keletkeznek és el-

E mulnak. Nem látja, hogy a nyugalmuk tulajdonképpen mozgás, változás, alakulás. Engels egyéb példáik között a szerves lény példáját hozza fel s a következőket mondja: "Minden szerves lény minden pillanatban ugyanaz és nem ugyanaz. Minden pillanatban feldolgoz kívülről kapott anyagokat és másokat kiválaszt, testében minden pillanatban elhalnak sejtek és újak képződnek; hosszabb-rövidebb idő után a test anyaga teljesen megújul, más anyag-atomokkal pótlódott úgy, hogy minden szerves lény állandóan ugyanaz és mégis más".

Felhoz Engels másnemű példát is. Az olyan egység példáját, amelyben az ellentét a pozitív és a negatív élességében jelentkezik. Ezek egymástól ugyanolyan elválaszthatatlanok, mint ahogy ellentétesek s minden ellentétességük ellenére egymást kölcsönösen áthatják. Értelmük csak egységükben, összefüggésükben derül ki. Vagy felhozza az ok és okozat példáját. "Ok és okozat olyan fogalmak, amelyek mint ilyenek csak az egyes esetre való alkalmazásukban érvényesek, hogy azonban mihelyt az egyes esetek a világ egészével való általános összefüggésben nézzük, összefolynak, feloldódnak az egyetemes kölcsönhatások szemléletében, ahol az ok és okozatok folyton cserélik helyüket s az, ami 'most' vagy 'itt' okozat, máskor és másutt okká lesz és megfordítva".

Mind ezek tehát nem illenek bele a metafizikus gondolkodásmód keretébe. "Ellenben a dialektikai /gondolkodásmód/ számára, amely a dolgokat és fogalmi képmásukat lényegileg összefüggésükben, összekapcsolásukban, mozgásukban, keletkezésükben és elmúlásukban fogja fel s az egyes folyamat, mint a fenti, mind megannyi igazolása saját módszerének". A természet a dialektika próbaköve... a természeti folyamatok végső fokon a dialektikának és

nem a metafizikának megfelelően játszódnak le.

A kétféle gondolkodásmód, a metafizikus és dialektikus gondolkodásmód jellemzését bölcséletileg még úgy fejezhetjük ki, hogy a metafizikai gondolkodásmód szilárd, a dialektikus pedig folyékony kategóriákkal dolgozik. Az következik ebből, hogy a metafizikus gondolkodás módban például ok és következmény, ható ok és hatás, azonoság és különbség, látszat és lényeg, merev egymást kizáró ellentétek, míg a dialektikus gondolkodás - a valóság természetéhez hiven - ezt a merev ellentétességet valóságellenesnek minősíti, miután a beható elemzés kideríti, hogy a felhozott ellentétek bármelyik oldalában kimutatható az ellentét másik felének a jelenléte, hogy bizonyos ponton az ellentét a másikba csap át, miért is teljes és helyes ismeret csak a dialektikus gondolkodásmódból fakadhat.

A két gondolkodásmód közelebbi megértését alátámaszthatjuk a két gondolkodásmódnak a filozofiatörténet folyamán való alakulásával. A Sokrates előtti régi görög filozófiában az ion materialistáknál egy olyan összkép jelentkezett a világról, amelyben a részletek többé-kevésbé háttérbe szorultak és a figyelem inkább a mozgásra, az átmenetekre, az összefüggésekre terjedt ki, mint arra, ami az átalakulásban és összefüggésben mozgott. A világ szemléletének ezt az első lényegében helyes - helyes, mert a valóság élő, mozgásos, szüntelenül változatos természetét felfedezte, de naiv, mert csak "rájött", de kidolgozni nem tudta, - a gondolkodás e naiv dialektikus módját Herakleitos azzal a hasonlattal fejezte ki, hogy minden van és ugyanakkor nincs, mert minden folyik, állandóan változik, állandóan keletkezőben és elmulóban van. Ez a szemlélet, ami a jelenségek összképét, illetve ennek az összképnek az általános jellegét illeti, helyes volt, viszont ennyi nem

volt elegendő ahhoz, hogy megmagyarázza azokat a részleteket, amelyekből az összkép összetevődik. Így vált indokolttá a részletek vizsgálata, vagyis a részletek kiemelése, természetesen összefüggéseikből s azok külön-külön vizsgálata minőségük, különleges okaik, hatásaik, sajátosságaik szerint. Ezeket a vizsgálatokat végezték el jóval később a természettudományok. Mindaddig amíg csak azt vizsgálták így a részletekben, hogy a dolog voltaképpen mi az és nem vizsgálták a dologon végbe nem járó változásokat, mindaddig a metafizikai gondolkodásmód volt az uralkodó. A metafizikai gondolkodásmód az uralkodása szoktatta hozzá a megismerési eljárást, hogy a természet dolgait és folyamatait elszigeteltségükben a nagy, egyetemes összefüggésen kívül fogja fel, tehát nem mozgásukban, hanem nyugalatukban, nem mint lényegükben változókat, hanem mint holtakat. Azt a valóságismeretet alkototta ki ez a gondolkodásmód, amely minden változást, minden fejlődést letagadott a természeti-történeti valóságban. A világtkép, amit így kialakítottak egy "kész" világ képe volt, amelyben minden olyan ma is, min valaha s a világ végétéig is ilyen marad. Megfelelt ez a "kész" világ annak az uralkodó osztálynak, amely minden, szükséglete kielégítésére szolgáló dolgot rabszolgáitól, jobbágyaitól, proletárjaitól készen kapott. És az uralkodó osztály természetesen tekintett el attól, hogy ezek a szükségleteit kielégítő kész dolgoknak a létesülési folyamata az eredmény. / A munkától elidegenült uralkodó osztály helyzete így tükröződik gondolkodásában, az idealizmusban. A "kész" világ "szépsége" természetesen csak úgy volt forgatható, hogy itt a gondolkodás első sorban annak az embernek a febrását, uralását célozta, aki a munkában a világ "kész" dolgait létrehozta. Ezért az idealizmusok

célja mindig az ember feletti uralkodás, nem pedig mint a materializmus - a természet meghódítása/

A metafizikus gondolkodás odafékezelt a hosszú századokon keresztül a természet tudományokba is. Arra kérdésre, hogyan keletkezett a világ, mechanikus mozgás, a növények és állatok számtalan faja, az ember, a természettudományok is a világ teremtőjére utaltak, az kívül, hogy ebben a világban változatlan volt az mo. változatlanok a növények és egyszerűen mindenre való alkati és természetű volt minden. A régi görög materialisták később kifejlődött, kialakul folytonosan nélkül világának egyenesen a való természetét osszította el a gondolkodás.

Szorosan együtt - tart a metafizikus gondolkodással az időtől, tértől, történelmi fejlődéstől független, u.n. örök vagy abszolút igazság hirdetése. Hogy enket az abszolút igazságokat minden . . . önálló filozof ugyanarra a valamire máskép és máskép kenne . . . a meg s így egymást egyre-másra cserélik, felra tífia és tizán, ez csak arra utal világosan, hogy itt valami megengedhetetlen játék folyik.

Az önálló filozófiák pathetikus nyelvét mi nem használjuk az igazságról. Arra a kérdés , hogy mi az igazság - ne essünk tranzba. Jegyezzük meg erről is igazságról, hogy nem egyéb és nem lehet egyéb, mint a jés ismeretté lett valóság. Igaz az, mai valamely tény állást helyesen visszaad. Igazság az, ami nem átezől hanem valóságosan megtörtént, vagy megtörténik

Az abszolút igazságnak már feltétele epo el lentmond a valóság természetének. A valóság /a természet és a történelem/ sohasem lezárt. A valóság mindig nyitót és így a rávonatkozó megállapítások kora, a meg mere-

- 72 -

folyamat. Mégpedig dialektikus folyamat. Képzeteinkben, fogalmainkban a valóság nem tükröződik vissza feltétlenül helytellen. Megismerésünk kétségtelenül igazodik a dolgokhoz, de épp ezen igazodáson mulik! A XVIII században az anyag végső elemeit a molekulákban látták. A molekula felfogás volt a tudomány vívmánya s a metafizikus gondolkodásmód ezt az "igazságot" abszolút igazságnak tekintette abban a feltevésben, hogy megismerése teljesen fedi a valóságot. Egy új tudomány, a vegytan megjelenése vagyis tudásunk gyarapodása révén az anyag egy más oldalról került megvilágítás alá, - pontosan egy olyan oldala, amely azelőtt teljesen megközelíthetetlen volt s kiderült, hogy az atom az anyag végső megismerhető része. Az emberi megismerés folyamata azonban ezzel nem állt meg. Illetve: felmerültek a tapasztalásban olyan jelenségek, amelyek az atomiztikus vegytan részéről elérhetetleneknek bizonyultak. Mire az elektronok fizikája mind a két előbbi "igazságot" tévedéssé deklarálja. A megismerés ez újabb foka bizonyára nem a végső...

Az igazsággal kapcsolatban tehát nem az a lényeges kérdés, hogy örökérvényű-e vagy sem, hanem az a kérdés, hogy objektív-e, vagyis független-e megállapítója szubjektivitásától s ha objektív - letükrözheti-e a valóságot az ember gondolkodásában?

Ez a kérdés ismét szembeállítja a filozófia két táborát, az idealizmust és a materializmust.

Az idealizmus tagadja, a materializmus megállapítja az objektív igazságok meglétét.

Mi az egyik és mi a másik állásfoglalás értelme, illetve következménye?

Ha van objektív igazság, az az olyan, amely nemcsak formájában, hanem a tartalmában is igazság, ahogy

a materializmus véli, úgy ez azt jelenti, hogy képesek vagyunk olyan tudományok szerkesztésére, amelyek a tőlünk függetlenül létező világról nyert tapasztalatokat rendszerezik. Ha azonban nincs objektív igazság, illetve az igazság csak olyan értelemben forog fenn, ahogy az - az idealisták szerint - csupán rendező formája az emberi tapasztalatoknak, vagyis csupán formálisan "áll fenn" és így már létezett akkor is, amikor még élet sem volt a földön és most is "fenn áll" az embertől függetlenül, akkor a tudományok megszerkesztésére nincs semmi garancia, miután ez alá a formális igazság fogalom alá bármilyen képzőgép, zionizmus besorolható. Ez az igazság tehát legfeljebb eszuberjektív igazság.

Vizonytámiért elismerjük az objektív igazság meglétét, ebből nem következik az abszolút igazság hirdetése. Felmerül tehát az abszolút és a nem abszolút, a relatív, a viszonylagos igazság kérdése.

Az abszolút igazság fennforgását tagadni éppen olyan elhamarkodott lenne, mint amilyen elhamarkodott volna állítani. Azt jelenti ez, hogy a relatív, a viszonylagos igazság elismerése nem zárja ki tőlünk függetlenül létező, objektív valóság abszolút igazságát. /Ez ugyanis abszolút igazság számunkra/. Ennek a tőlünk függetlenül létező valóságnak /vagyis ez esetben ez - az abszolút igazsággal/ a megismerése /a tudományok egész történeti fejlődése igazolja ezt/ nem egyszerre történik. A tőlünk függetlenül létező valóság megismerése folyamat, ez pedig a viszonylagos igazságok sorozata. Abszolút igazságunk a viszonylagos igazságok ez összegéből tevődik össze. A tudományok fejlődésében minden újabb előrehaladás az abszolút igazság összegéhez egy-egy újabb szemecskével járul hozzá; ezért azonban minden tudományos igazság

csak viszonylagos igazság, miután ismereteink még mindig tovább bővülnek a végtelenségig. Lenin a megismerés e végtelen folyamatában három mozzanatot állapít meg; Bölcsészeti Jegyzeteiben: "Az első a természet. A második az emberi megismerés - az ember agya /mint ugyancsak a természetnek legmagasabb terméke/ és harmadszor a természetnek az emberi megismerésben való visszatükröződésének a formája. /A fogalmak, a törvények, a kategóriák stb. szintén nem egyébek, mint ez a forma/ - Az ember nem képes a természetet, mint egészet, nem képes teljesen, közvetlen totalitását /egészét/ megragadni /visszatükrözni, leképezni/ ehhez csak örökké közelebb jutva., arányban absztrakciókat /elvonatosításokat/ fogalmakat, törvényeket. tudományos világképet stb.stb. szerkeszt magának".

A viszonylagos igazság tehát nem abszolút igazság ugyanúgy, ahogy a rész nem az egész: - a összes rész teszi azonban az egészt. Az abszolút igazság nem a relatív igazság. de ez abszolút igazság a relatív igazságok összességéből tevődik össze /amely összesség természetesen folyamat/.

Amikor elismerjük a relativizmust, akkor ez nem azt jelenti, hogy a relativizmust abszolutizáljuk. Nem. Ez a relativizmus is relatív. /Ha ugyanis a relativizmust abszolútnak tartanánk, az egyenlő lenne az objektív igazság tagadásával. vagyis önmagunkat kerülnénk ellentmondásba./ Ez a relativitás tehát azt jelenti, hogy objektív igazságaink történetileg meghatározottak. Ha ezt a megállapítást tudományelméleti értelemben fogjuk fel, úgy idevonatkozólag tudományainkról, vagy általában a tudományról azt kell mondanunk, hogy az a folyton változó anyagi világnak a folyton változó emberi tudatban való tükröződése anélkül, hogy kép és tárgy egybecsúszna valamely

koris abszolút értelemben volna megállapítható.

A metafizikus és dialektikus gondolkodásmód közötti eltérést a most tárgyalt vonatkozásban azzal fejleszthetjük ki, hogy a dialektikus gondolkodás magában a dolgokban és folyamatokban - objektív jellegéhez híven - fedezi fel az abszolútát, a metafizikus gondolkodásmód viszont az idealizmusok szubjektivitásához kapcsolódóan - elvéli a relatívban, illetve a relatívban, a szubjektívát abszolútizálja. /Idevonatközlően mondja Lenin a Dialektika kérdéseinek című jegyzetében: "A szubjektivizmus /szkeptizmus is és szofisztika stb./ a dialektikától egyebek közt abban is elter, hogy az /objektív/ dialektikában a viszonylagos és az abszolút közti különbség is viszonylagos /relatív/. Az objektív dialektika számára a viszonylagosban is van valami abszolút. A szubjektivizmus és a szofisztikus számára a viszonylagos csak viszonylagos és kizárja az abszolútát"/.

A metafizikus és dialektikus gondolkodásmód ellentéte tehát mindenképp kizárólagos. Ahogy a metafizikus gondolkodik, olyan a világ. Mindaddig pl. amíg a geológiában uralkodott a kataklizma elmélet, amely szerint a föld felülete hirtelen, egy csapásra alakult át s ezzel az alakulással az állatok és növények régi fajtái eltűntek s újabb fajtáknak adtak helyet, - ez az eredmény jellegzetesen a metafizikus gondolkodásmód terméke s lényegében nem magyarázott meg semmit. A tevénytés elméletét csakán felváltotta a kataklizma-elmélettel. A modern kutatók nyomán ezt az elméletet fel kellett adni s teljességgel kicserélte a fejlődés elmélete. Ebben a fejlődés-elméletben viszont a dialektikus gondolkodásmód a meghatározó. Hasonlóképp a biológiában is metafizikusan gondolkodtak mindaddig, amíg a fajok változatlanságának a tanát

hindették. Ezt a felfogást a biológia gyökeresen feladta s Darwin elmélete, ami lényegesen tisztázta a biológiában ezt a kérdést, nem metafizikus, hanem dialektikus a gondolkodásmódjában. A metafizikus gondolkodásmód a dolgokat és jelenségeket mindig egymásutániságukban és egymástól függetlenül vizsgálja s ezért a dolgok fejlődéséről nem is lehet tudomása. A XVIII. századbeli ^{materiális} francia ^{vpl} gyűlölték és megvetették a középkort. Hegel viszont, aki egyáltalán nem idealizálja a középkort, a feudalizmus középkori szakassát az emberi fejlődés szükséges korszakának tekinti, azt megállapítja, hogy egyenesen a középkori élet belső ellentmondásai termelték ki a modern polgári társadalmat.

A metafizikus gondolkodásmód történeti leváltása csak akkor következhetett be, amikor a természettudományok maguk rájöttek a metafizikus gondolkodásmódu természetmagyarázat elégtelenségére. Ebbe az irányba törte át az arcvonalat Kant, amikor Newton változatlan naprendszertörténelmi folyamattá oldotta fel s ezáltal előkészítette Hegel számára a természet, a történelem és a szellem egész világának folytonos mozgásban, változásban, átalakulásban és fejlődésben levőnek való felfogását és ábrázolását, azzal a kísérlettel, hogy ennek a mozgásnak és fejlődésnek a belső összefüggését is feltárja. Hogy Hegelnél ez az utóbbi törekvés csak kísérlet maradt, az most a metafizikus és dialektikus gondolkodásmód szembeállításakor nem esik a latba. Hegel idealista volt, megelégedett a gondolkodás bizonyos dialektikus törvényeinek megállapításával és azzal, hogy ezeket a törvényeket rákényszerítette a természetre és a történelemre ahelyett, hogy azokat levezette volna azokból. A dialektikus materializmusnak ez a levezetés a teljesítménye. Segítségére voltak egye-

beken kívül ebben az újkori és modern természettudományok, valamint azok eredményei, amelyekből kiderült, hogy a természetnek is megvan a maga időbeli története. A materializmus ezért lehetett dialektikussá, míhelyt viszont a materializmus dialektikus, akkor nincs szüksége a többi tudomány fölött álló filozófiára.

"Míhelyt egyszer minden tudománytól megkövetelik, hogy tisztába jöjjön azzal a hellyel, amelyet a dolgok egyetemes összefüggésében és a dolgok megismerése tekintetében elfoglal, feleslegessé válik minden külön tudomány, amely ezzel az egyetemes összefüggéssel foglalkozik. Az eddigi filozófiából ekkor nem marad meg többé önállóan egyéb, mint a gondolkodásról és a gondolkodás törvényeiről szóló tan - a formális logika és a dialektika. Minden egyéb beolvad a természet és a történelem pozitív tudományába". - idéztük már egyszer az Anti-Dühringből.

Mi ez a formális logika? S mi az értelme a dialektika mellé állítva? Bátran mondhatjuk ugyan, hogy "szembeállítva", mert ugyanolyan ellentétet fejez ki, mint a metafizikus és dialektikus gondolkodásmód ellentéte. Ahogy a metafizikus gondolkodásmód sajátos eljárása az idealizmusnak, ugyanugy a formális logikát joggal terjeszthetjük ki az idealizmusok körére.

Miért formális ez a logika? Mert a tételei nem annyiban igazak, amennyiben a valóságot fejezik ki. Valamely logikai tétel nem azért igaz, mert egy tényt fejez ki, hanem azért, mert ahogy ez a tétel elgondolódik, abban a gondolkodás formális /tartalomtól eltekintett/ menete teljes, - logikus.

Ezt a szillogizmust pl. : Amerikában a politikai rendszer a demokrácia. A demokrácia a szó etimológiája szerint népuralom. Amerikában tehát a nép uralkodik -

a formális logika igaznak, érvényesnek és hibátlanak minősíti s tényleg a reakció a népi demokráciával szemben ilyen "logikával" érvel, bármennyire ellentmondanak a szillogizmus következtetésével szemben az amerikai tények.

Miben áll ennek a szillogizmusnak a tarthatatlansága s egyúttal a formalisztikus logika elégtelensége? Abban, hogy a formalisan helyes logikai tételek következtetés szerinti összekapcsolása mellett, az élő valóság a szillogizmus tartalmában nemhogy elvész, hanem egyenesen meghazudtolódik. A jellegzetes idealisztikus gondolkodás mód az! A formális logikában a valóság szerepe teljesen közömbös. Az irányadó, a formális logika tételeiben a maga alapelvei és szabályai szerinti gondolkodás menete. A formális logikában az ítéletek és következtetések összefüggés nélkül kerülnek egymás mellé, így eredménye nem a valóság tükröződése, fogalmai, ítéletei nem a valóság anyagából készülnek, hanem egy sajátos anyagból, az u.n. "tiszt" logika összefüggéseiből. A formális logikában sohasem azért igaz "logikusan" valami, mert összefüggései fedik a valóság szerkezetét, hanem mert a tételben összefüggésbe hozott elemek kapcsolása a formális logika szabályai szerint történik. A formális logika egy, a valóságtól teljesen független gondolattartomány struktúrájának a törvényességével törődik csupán. Azzal törődik, hogy minden elgondolt, vagy kimondott ítélet /vagy a híres Satz an sich/ milyen formákat ölt, milyen elemekből alakul, milyen kapcsolásokban jelentkezik /itélet-következtetés stb./.

A formális logika elégtelenségét regén érezték. A formális logika elmaradt a valóság természetének megismerésében tett fejlődés mögött. Helyesen jegyezte meg Hegel, amikor vastkos előítéletnek minősítette azt a felfogást

a logikáról hogy az a helyes gondolkodásra tanít. A formális logika képtelen a természet és a társadalom folyamatai lefolyásának helyes felfogására megtanítani, mert nem azokat tükrözi vissza. Ehhez a formálisból reálisá, konkrétá kellene lennie. S ilyen esetben sem taníthatja meg az arra képtelent a gondolkodásra, ez esetben azonban alkalmas lehet annak az illusztrálására, hogy a valóság folyamatai milyen törvényszerűség szerint zajlanak le. Ha ilyen, a realitásnak megfelelő a logika, akkor a ténylegesen létezőket és azok kapcsolatait tükrözi. A formális logika elemei "élettelen csontok" /Hegel/ márpedig, nem élettelen csontokra, hanem eleven életre van szükség /Lenin/. S ez csak az esetben lehetséges, ha a logika tényleg az objektív realitást tükrözi.

A formális logika elégtelenségének bölcséleti gyökere az ellentmondás elve.

Az ellentmondás elvét Aristoteles fogalmazta meg /Metafizika IV könyv 3/ a következőkép: "Lehetetlen, hogy ugyanaz a valami ugyanarra a valamire nézve egyszerre és ugyanabból a szempontból az legyen, ami és ne legyen az, ami". Ez Aristoteles szerint elsősorban a lét és éppen ezért a gondolkodás elve s az azonosság és a harmadik kizárásának elve mellett erre építi a logikai következtetés érvényességi kritériumát, s mindezekkel az igazság megismerését. Ezek hárman a "gondolkodás alaptörvényei".

Igen ám, de a lét létesülés vagyis a lét folyamat s ebben a folyamatban ellentétek ritmusa állapítható meg. Ennek a folyamatnak a megragadásakor tehát semmi sem ugyanaz s az ismeretnek, az értelmezésnek épp az a feladata, hogy ezt közelítse meg a gondolkodással.

Minden jelenség alapja a mozgás. Mi azonban a mozgás? A mozgás ellentét. Épp az az ellentét, amit az ellentmondás elve kifejez. Az, hogy ugyanaz a valami ugyan

arra a valamire nevezve egyszerre és ugyanaból a szempontból az, ami nem is az. A mozgó test a megfigyelt helyen ugyanabban az időben ott van és nincs ott. Ez a helyzet dialektikus, tehát ezt a helyzetet csak dialektikusan lehet kifejezni, formálisan még csak megközelíteni sem lehet.

Amikor tehát a jelenségek ilyen természetével kell számolnunk /mert különben megismerésünk hamis/ akkor már a formális logika felmondja a szolgálatot. Amikor a dolgok összefüggéséből, kapcsolataitól és mozgásától eltekinthetünk vagyis a dolgok egyedüliek lehetnek és megállhatnak - a formális logika csak eddig szerepelhet gondolkodásunkban. A tulajdonképeni feladat viszont épp az összefüggést és a változást ítéletekbe rögzíti. "Igy, ahogy a nyugalom a mozgás különleges esete, úgy a formális logika szabályai szerinti gondolkodás /a gondolkodás "törvényeinek" megfelelő gondolkodás/ a dialektikus gondolkodás különleges, "esete". /Plechanov/.

Amint lényeges volt bevezetésünk számára az elhatárolás a materializmus és az idealizmus, a gondolkodásmódokat illetőleg pedig a metafizikus és dialektikus gondolkodásmód között, ugyanolyan lényeges figyelemmel leantunk arra, hogy a gondolkodásban mi a helyes szerepe a formális logikának. Az u.n. filozófiai kultúra terén mindig lényeges megállapítanunk, hogy a gondolkodásban az igazolás és cáfolás, az osztályozás és levezetés milyen rajta dologzik, mert ezzel tulajdonképen a gondolkodásmód illetékeségéről és a gondolkodás valódi kifejező készségének ellenőrzéséről és így végeredményben a kidolgozott ismeret igazság értékéről van szó.

A formális logika abban is a metafizikus gondolkodásmódra szerkesztett logika, hogy a megállított, de-bekre különített világ logikája.

A formális logika a tudományos objektív ismeret kidolgozásában csak részt vehet, ezt a megismerést azonban, mivel a metafizikus gondolkodásmódhoz kötött, semmiképpen sem sajátíthatja ki magának. Már a neve is kifejezi ezt. A formális logika csak formális, nempedig reális és konkrét, vagyis valóságos ismeretekre vezet. A formális logikában a dolgok és a folyamatok kiemelve, megállítva, önmagukban, sajátos szempontból, önmagukért szerepelnek Formálisan és nem tartalmasan! Holott a logikai formáknak nemcsak a tartalmuk formáinak, hanem maguknak a tartalmaknak kell lenniük. Lenin Hegel logikájához írt jegyzetében megemlíti, hogy Hegel egy olyan logikát követel, ahol a formák tartalmuk formái, az élő reális tartalmak formái és ezért elválaszthatatlanok a tartalmaktól. A Logika határozmányainak a létet kell kifejeznie, s nem a léten kívül állni, mint ahogy a formális logika teszi.

A metafizikus gondolkodásmód, illetve a formális logika az utóbbi vonásai miatt alkalmas a valóság tulajdonképeni tartalmainak az elfedésére, sőt a formális logika épp annak az igazolására jó, hogy a valóság nem lehet másmilyen, mint aminek az idealizmus beállítja. /A formális logika szavos presztízisének és állandó heroizálásának ez a magyarázata!/. Emiatt az érdek miatt az idealizmusok kontrollálja nem a valóság, hanem a formális logika, amely mindig és mindenről függetlenül érvényes, a valóságtól függetlenül és a valóság ellenére is "fenn áll". Ezért az idealizmusok nemhogy nem támaszkodnak a valóságra, hanem kizárólag csak a formális logikára támaszkodnak. Emelítettük már, hogy míg a valóság mindig dialektikus, addig a gondolkodás lehet értelemszerű, merev, formális, metafizikus stb. Hogy a gondolkodás formális, metafizikus lehet, ez az idealizmusok egyik szülőanyja az osztálytársadalmi feltételek között. Ezért formális logikus, meta-

fizikus általában az idealizmus. De formális minden materializmus is, melynek a formális logika és a metafizikus gondolkodásmód a létrehozó szerszáma.

Pereze a gondolkodás történeti produktum, csak különböző időkben különböző formákat és ezzel együtt különböző tartalmat ölt. Így tehát a gondolkodás törvényeinek elmélete sem valami egyszersmindenkorra érvényes "örök törvény". A formális logika, amióta megfogalmazta Aristoteles, a vita tárgya. A formális és metafizikus gondolkodásmód szövetsége hosszú-hosszu évszázadokon keresztül uralkodott a természettudományokban s e szövetség letagadhatatlan összeomlása csak az atomfizika kutatásaival vált a dialektikus materializmus táborán kívül is elvitathatatlanná tényré. /Ez alkalommal is a természet szólt bele a gondolkodás pörös ügyeibe s a természet az alkalommal is a dialektika mellett döntött!/
A

A logika egyetemes története, bár a polgári filozófia-történetírásban a hajszálak közti eltérések története, valójában igen lényeges ellenkezések és ellentmondások története épp a logika tárgyában.

Miért lehetséges ez?

Mert a gondolkodás társadalmi jelenség.

A gondolkodás organuma kétségtelenül az egyes ember egye. De azonkívül, hogy ez a szerv minden emberben közös, abban az értelemben is, hogy ősi, ősi őseiktől örökölt a nemzedékek beláthatatlan során keresztül, mialatt csak igen lassan differenciálódott ki mai jelentkezése, azonkívül igen finom és bonyolult sejteknek a rendszere, amiknek a kapcsolódást lényegében a társadalom feltételezi. Pavlov fiziológiai kutatásai során bebizonyult, hogy a gondolkodás olyan materiális folyamat, amelyben az egysejtek a kívülről nyert ingerek tevékenysége következtében az ingerek végtelen kölcsönhatásában az ingerelt agy-

sejtek kapcsolatait idézik föl s e kapcsolatokban reprodukálódik a külső események sora. Így az emberi agy valószínűleg bonyolult jelzőállomás, amelyben maga a gondolkodás jelentésteli jelzések rendszere. Ezek azok a jelzések, amik révén a társadalom ver fészket minden egyes tagjának agyában.

Maga a nyelv sem egyéb, mint ilyen jelek rendszere. Ha az állat hangot ad, az jele valami bekövetkezésnek. Ez a fajtájú "nyelv" csiráje az igazi nyelvnek. Az a nyom, amelyből a történelem folyamán a különböző nyelvek bonyolult uthálózata elindult. Ma már tudományos tény, hogy az artikulált hangok az artikulátlan hangok elmosódott egységéből inakultak el s továbbfejlődésükben külön-külön és együttvéve az egész emberi nem társadalmi fejlődését tükrözik. A nagy társadalmi átalakulások egyuttal a nyelv átalakulásának is nagy állomásai. A nyelvben viszsztatüköröződik és meg van az ember minden társadalmi tapasztalata úgy a helytálló, mint a hamis, úgy az igaz, mint a babona. A nyelv az emberi nemzedékek közös társadalmi teljesítménye. A nyelvben az van együtt, amit a társadalom a világ megismerésében közösen összehordott és beleirt az agyakba. Az emberből mindig és mindenütt társadalom beszél. A szókinos a társadalom gondolatkinosa /benn természetesen az ősök minden idevenatkozó munkájával/; az a bizonyos nyelvten pedig azoknak az állandó és kidolgozott, számtalanszor megismétlődött kapcsolásoknak a rendszere, amikben az ősök a világot ábrázolták. Meg kell azonban azt is állapítanunk, hogy a nyelvünk inkább mechanisztikus, mint dialektikus. Kitűnik ez abból, hogy minden nyelv mereven elválasztja az alanyt és az állítmányt. /A matematika "nyelvezete" sokkal hajlékonyabb/. Használóképp: nyelvkinosunk és grammatikánk elmúlt társadalmi

állapotokat és tapasztalatokat konzervál a formális logika révén mondatalkotása inkább mechanisztikus mint dialektikus.

A gondolkodás az előbbi nyelvből és az előbbi nyelv által történik. Ezért tehát ebben a vonatkozásban is élesen kifejezésre jut a gondolkodás társadalmi jellege a nem csupán abban az értelemben, hogy a logika, mint minden tudomány, mint az emberi gondolkodás tudománya szintén társadalmilag meghatározott, hanem abban az értelemben is, hogy a logika és a valóságkutatás összefüggének. A logika a valóság jellege. Hogy milyen a logika az valóban valóságstudományi kérdés.

"Ha Marx nem is hagyott hátra semmiféle logikát - mondja Lenin a hegelij logikához itt jegyzetében - mégis hátrahagyta a Tőke logikáját" - s ez azt is jelenti, hogy a logika szintén a fejlődés anyaga. Ebben a vonatkozásban a formális logika a fejlődés egy olyan alacsony fokán, amin még minden önmagából /A - A/ magyaráznak, holott a dolgok (gazi) értelme az összefüggéseikből, az ellentéteikből, az ellentétkező és ugrásokon keresztül haladó fejlődésükből ered.

Az önmagától való magyarázás a metafizikus gondolkodásmód és a formális logika eljárása. Itt állik ez az elveit és megfontolásait a csupasz függetlenített, now is veit "önálló", társadalmi-mentes gondolkodásból lete-

3 idealizmushoz. Mert tévedés az, hogy a gondolkodás az idealizmus gondolkodás elveit önmagából vezetné le. Nem. "A gondolkodás a gondolkodás formát, sokszor vezetheti le önmagából, hanem csakis a külvilágtól. Az elvek csak annyiban helyesek, amennyiben a természettől és a történelemtől összhangban vannak". "Anti Dühring/

Ezért arra az alapvető, a filozófiáktól állandóan firtatott kérdésre, hogy mi a megismerés lehetősége és így az igazság valóságosságának mi a kritériuma, a válasz úgy hangzik, hogy a gyakorlat.

"Az a kérdés, vajjon az emberi gondolkodásnak van-e tárgyi igazsága, nem az elmélet kérdése, hanem gyakorlati kérdés. Az embernek a gyakorlatban kell bebizonyítania gondolkodása igaz voltát, vagyis gondolkodása valóságát és hatalmát. Azt, hogy gondolkodása erről a világról való. Az oly gondolkodás valóságáról, vagy ne valóságáról folytatott vita, amely elszigetelődik a gyakorlattól - tisztára skolasztikus kérdés". /Marx II. tézise Feuerbachról/.

Ezzel megjelöltük azt az álláspontot is, mely a megismerés öncélúságának és a megismerés u.n. pragmatizmusának kérdésében irányt szab. Az öncélú megismerés eszménye görög, majd pedig újkori német hagyomány. Az amerikai pragmatizmus máregész közeli viszonyba hozza a szemlékvést és a megismerést egymással, de az elmélet és a gyakorlat, a theoria és a praxis dualizmusát meg nem tartja. Ezt a feloldhatatlannak vélt ellentétet, az elmélet és a gyakorlat, a theoria és a praxis kettősséget már a fiatal Marx u.n. Feuerbach téziseiben citónteti, amikor a híres formulában /"A filozófusok csak különbözőképpen értelmezték a világot, holott a feladat abban áll, hogy megváltoztassuk azt / a megismerést és a változtatást, az elméletet és a gyakorlatot szoros egységbe ionja. /Ez a formula csak történeti-politikai kifejezése / amely kijelentés jelentő, hogy előbb került papírra; - még a hegelii Filozófia bírálatának előszavában; a következő: "A felszabadulás feje a filozófia, szíve a proletáriátus. A filozófia nem valósulhat meg a proletáriátus megszonte-

tőve nélkül, a proletárium nem szüntetheti meg önmagát a filozófia megvalósítása nélkül"/.

Az elvont elméletet eddig mindig szembeállították a gyakorlattal, jóllehet a tudományok maguk csak a gyakorlattal való elválaszthatatlan összefonódottságból jöttek létre. Az u.n. önálló filozófia ennek ellenére az elvont theoretikus magatartást tekinti az igazi magatartásnak s a praxisnak, a gyakorlatnak csupán alacsonyrendű szerepet tulajdonít. Következik ez az idealizmus ana felfogásából, hogy a megismerés kizárólag szellemi folyamat. Márpedig a megismerés keletkezésének és fejlődésének alapja az a gyakorlati tevékenység, amelyben felfedezi a természeti és társadalmi élet törvényeit. S mikől állnak tudományaink, elméleteink, ha nem ezekből! Ezek a felfedezések a történelem során következnek egymásra. Nemzedékek végtelen sora tevékenykedik ebben a gyakorlatban s alakítja ki a valóság egyre teljesebb megértését. Alakítja ki az elméletet/. Az idealizmus természetesen abban is önálló, hogy a megismerést önmagában veszi, függetlenül a valóságtól s így a megismerés máig terjedő folyamata is ilyen "önálló" elméletek egymásután következése: a megismerés úgy egyes aktusaiban, mint történeti egészében a "szellem" alkotása. Ezért az idealizmusban legfeljebb a "szellem" praxisáról van szó. Hegel ilyen értelemben beszél a "gyakorlati szellemről" s mondja, hogy "a gyakorlati szellemnek nemcsak eszméi vannak, hanem az maga az élő, eleven szellem". Így tehát ne nyuljunk hozzá a valósághoz, ne reformáljunk, ne változtassunk azon. Bizzuk azt a "szellem" tevékenységére.

A materializmus, a dialektikus materializmus álláspontja lényegesen más. A tudat a munkából, aminek révén a világ megváltozik, jön létre. Mindaddig, míg a

világgal nem csinállok semmit, amíg türom, nem állok szemben vele. Csak amikor alakitom, jön létre az ellentét s ebben a cselekvésben lobban fel a tudat. A munka társadalmi és a tudat is társadalmi. Ezért tehát az ember megismerése nem "önálló", kikülönített valami. A megismerés indítékai a gyakorlati szükségletekből erednek s ezért a megismerés kialakításának a folyamata az ember gyakorlati tevékenységének a folyamata. A megismerés folyamatát gyakorlati szükségletek indítják meg, s a megismerés fázisainak alakulását, fejlődését az újabb és újabb gyakorlatok alakítása és fejlesztése viszi tovább. Az, amit elméletnek nevezünk így valójában nem egyéb, mint a megismerés egy-egy /gyakorlaton alapuló/ fázisának a gondolati általánosítása. "A tudatot a lét határozza meg" s ez a lét a természetben és a társadalomban levő objektív kapcsolatok egysége. Ennek a létnek a társadalmi szférája viszont az élet materiális eszközeinek termelése és ujratermelése. Ebben a termelésben ismeri meg az ember /fokenként, fejlődésében/ a természethez való viszonyát, a természetet, ismeri meg különfajta tevékenységeit és a tevékenység okait, ismeri meg társadalmi kapcsolatait. Ennek a termelésnek mindenre kiterjedő gyakorlatában jönnek létre elméletei, mint a gyakorlat általánosításai.

Kétségtelenül az u.n. elméleti tudat /a fejlődés bármely szakaszáról legyen szó/ az emberi tudat legfelső foka. Ez az elméleti tudat azonban a természetben és a társadalomban létező, tényleges kapcsolatok és összefüggések tükröződésének s így a természetben és társadalomban kifejtett tevékenységének, gyakorlatának a tudata.

Elmélet és gyakorlat szétválaszthatatlanok. Azért, mert az elmélet és gyakorlat ilyen szoros együttjárását alapítjuk meg, tévedés lenne azt hinni, hogy az elméletnek,

az értelmezésnek valójában nem tulajdonítunk jelentőséget a gyakorlat, a praxis mellett. Nem. "Az elmélet tárgytalanra válik, amint elveszti kapcsolatait a gyakorlattal; mint ahogy a gyakorlat is sötétben tapogatózik, ha útját nem világítja meg..." az elmélet /Sztálin/. Igen is, értelmezünk és kutatjuk elméletileg a természeti-társadalmi valóságot, mert szakadatlan a tennivaló, a változtatnivaló rajta. Így tehát korántsem lehet az elmélet kérdésével játszani, különben rátködi a hamisan értelmezett valóság.

Az értelmezés, az elmélet sulya nagy. Am ennek az értelmezésnek olyannak kell lenni valóságában és megközelítő erejében, hogy a világot valóban meg lehessen változtatni vele. Minden vonatkozásban meg kell felelnie annak a sulynak, amit a változtatás ténye jelent. Az értelmezésnek, az elméletnek tehát ki kell bírnia úgy a szembevetülő elméletek, mint az eléjemeredő mindennapok gyakorlati teherpróbáját. Az ilyen elmélet természetesen semmiféle vonatkozásban sincs a modern kultúrfilozófusok hírnevét "megértés" elméletével, amely szerint az elméleti tudást nem változtathat a dolgokon, csak tudomásul veheti azokat. A dialektikus materializmus elmélet felfogásában tehát korántsem arról van szó, hogy a pók továbbszőjje a hálóját. Nem arról van szó, hogy újabb "érzekező" és "megkapó" filozófiákat szerkesszünk arról, hogy mit hogyan értünk, hanem, hogy azokra a kérdésekre válaszoljunk, amikre az élet az ember közvetlen közelébe tör. Persze nem valamely elvont ember, hanem a valóságban élő, dolgozó osztály-ember közelébe.

Az előbbiekre vonatkozó helyes válaszokra az uen. csalló filozófusok képtelenek. "A multból ismert filozófiai rendszerek megalkotói a tudomány fölött akartak állni és az eleven embert megismerésre olyan következtetéseket kényszeríttek amelyeket nem a valóságos élet, hanem a kény-

szer szükségletei diktáltak. Ilyen feltételek között a filozófia muzeummá változott, ahol a legkülönbözőbb tények, következtetések, feltevések és egyszerű fantazmagóriák halomban heverték összevissza... Az utolsó ilyen rendszer Hegel rendszere volt, aki olyan filozófiai épületet akart felépíteni, amely alapul véve az összes tudományt, valamennyit a filozófia kategóriáinak Procrustes ágyába szorítaná" /Zsdánov/.

Ennek a törekvésnek a hiábavalósága bebizonyult. A "filozófia nem állhat a tudományok felett és az önálló filozófia nem is pótolhatja a tudományokat. Ezek az önálló filozófiai és filozófusok még ha olyan határtalanul nagyok is, mint ahogy az idealizmusok ezt szuggerálni próbálják, nem vihetik véghez azt "amit haladó fejlődésében csak az egész emberiség vihet véghez. Mihelyt ezt belátjuk, vége van az egész filozófiának a szó eddigi értelmében. Akkor sorsára bízuk az ezen az úton és az egyes ember számára elérhetetlen 'abszolút igazságot' és inkább azok után az elérhető viszonylagos igazságok után vetjük magunkat, amelyekhez a pozitív tudományok és ezek eredményeinek a dialektikus gondolkodás segítségével való összefoglalása révén jutunk el". /Engels: Feuerbach/. A marxizmus "megjelenésével befejeződik a filozófia történetének régi korszaka, amikor a filozófia egyes személyek és egyes filozófiai iskolák foglalkozása volt s amikor ezek az iskolák kevés számú, az élettől és a néptől elszakadt, a néppel szemben idegen filozófusból és azok tanítványjaiból állottak. A marxizmus nem ilyen filozófiai iskola. Ellenkezőleg, meghaladja a régi filozófiát: amikor a filozófia a néhány kiválasztottnak, a szellemi arisztokratáknak a tulajdona volt. A marxizmus a kapitalizmus uralma alól való felszabadulásukért harcoló proletár tömegek kezében tudományon fegyverré vált. A régi filozófia ellentétben a megelőző

felett, hanem a tudományos kutatás eszköze: módszer, ami az összes természettudományokat és társadalomtudományokat áthatja és egyre gazdagodik a tudományok fejlődése során elért ismeretek által" /Zadánov/.

Ez a marxizmus minden előző filozófiával szemben bár tartalmaiban felhasználta és a bírálat útján megátalált minden olyan értéket, amivel a tudományok, illetve az emberi gondolkodás fejlődése szolgált, mégis, minőségileg teljesen új és más.

Új és más, mert más a szerepe és a jelentősége a társadalom fejlődésében, mint az eddigi filozófiáknak.

Az eddigi filozófiák, még esetenként a történelmi haladás utvonalaiba eső filozófiák is, mint a valóságtól távol álló és a nép számára idegen, elvont tanítások jelentkeztek, amelyek nem tudtak kihatni a társadalom alakítására. Az u.n. modern önálló filozófiák pedig, különösen az utolsó száz évben a kapitalizmus "tökéletes és kész" világának védelmében a reakció mind leplezetlenebb fegyverévé váltak s a filozófiát végülis a fasizmus szolgálatába állították s még napjainkban is a német-francia existencializmus s az amerikai personalizmus formájában egy új fasizmus barbarizmusának, béke és kultúra tagadásának a filozófiái.

A marxizmus leleplezi és megcáfolja ezeket a filozófiákat, mert mint a dolgozó nép alapvető érdekeinek tudományos kifejezője a kapitalizmus szükségszerű megsemmisülésének és az élet új, minden eddiginél magasabbrendű rendszerének, a szocializmusnak tudományos megindokolása. Ez a marxizmus a dolgozó nép körébe kerülve nemcsak elvont filozófiai elmélet, hanem a valóság alakítás"vezérfonala".

De új és más a marxizmus, mert a filozófia tárgyának és tartalmának valóban tudományos felfogásában a

materialista szemléletet először terjesztette ki következetesen a társadalmi jelenségekre s ezáltal egy olyan valósághű világképet alakított ki, mely az elmélet és a gyakorlat valamennyi területén: a természetet, a történelmet /társadalmat/ és a gondolkodást is módszerével, a dialektikával egybefoglalja. Ebben az értelemben a marxizmus, illetve a dialektikus materializmus a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás mibealáténak és fejlődésének általános törvényeit megvilágító módszerével, a dialektikával az összes tudományokat átható s azok mozgásadálékain épülő bölcsészeti tudomány.

Ez a marxizmus

A./ materializmus, mert a természet, a társadalom és a gondolkodás jelenségeit materialista alapon fogja föl és magyarázza. Ez a materializmus, mint érintetük, az idealizmussal ellentétben a teljes valóság anyagi mivoltát vallja olyankép, hogy előbb van az anyag és csak azután a tudat. Ez az anyag: töltünk függetlenül létezik, nem teremtetve senki, és nem is semmisítheti meg. A tudat az anyag terméke, amely fejlődése folyamán érte el eddigi legtökéletesebb jelentkezéseit. A materializmus ellentétben az idealizmussal, amely tagadja a valóság /az anyag/ megismerésének a lehetőségét, a valóság és törvényszerűségei megismerését vallja és ezt tapasztalati ismereteink igazságával és megbízhatóságával igazolja.

B./ dialektikus, mert a valóságot összefüggő, egységes egésznek tekinti, amelyben minden tárgy és jelenség kölcsönös összefüggésben, mozgásban, fejlődésben, átalakulásban van. Ez a dialektika a valóság természete. Ezt a valóságot a dialektika olyan folyamatnak tekinti, amelyben a fokozatos mennyiségi változások felhalmozódásának eredményeként ugrásszerű átmenetek visznek gyökeres minőségi változások felé. A mozgásnak ez a természete a

valóság összes jelenségeiben meglévő belső ellentmondások eredménye, miértis a valóság fejlődési folyamatának tulajdonképeni belső tartalma, a réginek az újjal, az elhalónak a születővel folyó harca: a harc az ellentétek között.

Végül új és más, mert hiven a pártosság elvéhez, a társadalom leghaladottabb kategóriája, a dolgozók kategóriája mellé állt s ennek egyetemes helyzetéből és egyetemes érdekéből kiindulva nem ennek vagy annak az egyének vagy csoportnak az igényeihez szabva, hanem kizárólag tudományos alapon oldja meg a filozófia valamennyi kérdését. Ebben a magatartásában azután nem az a célja, hogy mint az eddigi filozófiák így vagy amúgy értelmezze, vagy magyarázza a világot. A marxizmus még az eddigi materializmusok pusztára elméleti jellegét is meghaladja, nem is említve az idealizmusok feneketlen elmerülését az elméletben. Ellenkezőleg: a gyakorlatot szervesen illeszti be ismeretelméletébe; mint a megismerés forrását és a valóságsót az igazság kritériumát. A marxizmus minőségi különbsége minden eddigi filozófiával szemben ezen a ponton abban áll, hogy alapvető célja a valóság gyakorlati megváltoztatása.

Új és más a marxizmus, mert az előbbiek következtében minden irányban militáns, mely ugyanolyan elvszigorúsággal harcol az ellenséges osztályok filozófiái és ideológiái ellen, mint a kritika és az önkritika segítségével a marxizmus elveitől való eltérés ellen.

A marxizmus militáns jellegé végighuzódik a marxizmus egész történetén.

1843 szeptemberében, amikor egy kortársához írt levelében a fiatal marx a Német Francia Könyvek programját adja meg a következőkben tulajdonképen a marxizmus mindenkor nemlökara írja:

"Az öntudat reformja... abban áll, hogy a világot tudásra ébresztjük, felébredtjük onmagáról szőtt álmaiból, hogy saját tetteit megmagyarázzuk neki... Jelzavunk tenét ez legyen: az öntudat reformja nem dogmákkal, hanem a misztikus, onnaga előtt sem világos öntudat elemzésével, legyen az akár vallásos, akár politikai. Akkor, aztán kiderül, hogy a világ már régen almodik egy dologról, aminek csak tudására kell jutnia, hogy valóban birtokba hassa! Kiderül, hogy nincs szó óriási gondolatjelről a múlt és a jövő között, hanem a múlt gondolatait kell végreírni. És végül kiderül, hogy az emberiség nem kezd új munkába, hanem régi munkáját tudatosan fejezi be. Lapunk irányzatát tehát egy szóban foglalhatjuk össze: a harcainak öntudatosítása. Kritikai filozófia. Ez a ... és a magunkról való munka csak egyesült erők műve lehet!!.

Marx és Engels első filozófiai műveit ugyanez a militáns szellem hatja át. Amikor Feuerbachról cikket kér az említett Fűzőnyv számára Marx, olyan rást kíván tőle, melyben Feuerbachon le eplezi a német idealizmus akkor pápáját, Schellinget. A Szent Család, a Német Ideológia, valamint cikkek és tanulmányok mind vagy a hegelianizmus, vagy más apokaliptikus filozófiai eszmélődések leleplezése. Hasonlóképpen a Filozófia nyomorúsága és a Kiáltvány is. Engels Anti-Dühringjének már a címe is elárulja a harcoss és vitázó jellegét. Marx és Engels tanításainak örökösei, Lenin és Sztálin ugyanebben a szellemben viszik tovább a marxizmust. A lenini Materializmus és empiriokritizmus és Sztálin dialektikus és történelmi materializmusa az ellenséges filozófiák és társadalomtudományok legalaposabb bírálata. Lenin és Sztálin ezekbe, a műveikben rimutogatnak a polgári filozófiák és az imperialista politika szoros egybenövésére, amikor az u.n. önálló filozófiák.

legújabb irányzatai az imperialista törekvések elméleti védelmét vállalják.

A marxizmus e militáns magatartása korántsem csak az "ellenfél" magatartása. Ez a militáns jelleg a marxizmus alapvető magatartása, mert a polgári filozófiát, kultúrát, művészetet és erkölcsöt bírálva a valóságalakulás erővonalait kutatja s a változtatás mozzanatait tudatosítja.

Az ellenséges ideológiákkal szembeni militáns magatartás^{hasznos}hozférséggel jelentkezik a marxizmusban a bírálat és önvizsgálat magatartása önmagával és a marxizmus ^{alkalmazásával} szemben. A marxizmus egyik alapvető tétele, hogy minden, ami fejlődik ellentéteken át, az elhaló régi és a születő új harcán keresztül fejlődik.

Ez a tétel a marxizmusra is áll. Ezért állapítja meg Sztálin: "A marxista-leninista elméletet nem szabad dogmák gyűjteményének, katekizmusnak, valami hitvallásnak s a marxistákat nem szabad betűragóknak és könyvmolyoknak tekinteni. A marxista-leninista elmélet... mint tudomány nem áll és nem állhat egy helyben, hanem fejlődik és tökéletesedik. Erthető, hogy fejlődésében új tapasztalatokkal, új ismeretekkel kell gazdagodnia, egyes tételeinek és tanulságainak pedig az idők folyamán változniuk kell, új, az új történelmi viszonyoknak megfelelő tételekre és tanulságokra kell kicserélődniük". /Párttörténet 35. old./

Ilyen továbbfejlesztése történt a marxizmusnak Lenin és Sztálin részéről a dialektika rendszerezése és továbbmélyítése, valamint a történelmi materializmus számos tétele tekintetében.

Persze a marxizmus ellen mindig és mindenütt harcoltak, akár nyíltan, akár rejtetten, igen áthatóan és szakadatlanul megfogalmazása óta a saját öltözetében is a különböző és pszeudo-marxizmusok, fél és a marxizmust re

videáló, korrigáló "marxizmusok". Az ellenfelek arcvonala-
nak ez a szélessége abban leli magyarázatát, hogy a dolgo-
zó nép e hatalmas eszmei fegyverét az osztályellenfelek
mindenkép ki akarták csorbitani, illetve ezt a világtörté-
neti hatású elméletet annak gyakorlati megvalósítójáról,
a dolgozók osztályáról leválasztani. A marxizmus történe-
tére tartozik ezeknek a harcoknak a jellemzése. Ide csak
annyit, hogy a marxizmus épp e különböző reakciós bölcse-
leti áramlatok elleni harcban fejlődött és fejlődik ma
is tovább.

A marxizmus legvégül abban is új és más minden
eddiggi filozófiával szemben, hogy vele kapcsolatban elvá-
laszthatatlan az alkalmazása, hogy újra meg újra a gyakor-
latban való behizonyulása és a valósághoz való tartozásá-
ga tényében, vagyis a működésében él valójában. Ez a körül-
mény nemcsak továbbfejlődésének alapja, hanem annak le-
hetősége is, hogy valóban mindig "szükségük van Marx
elméletének önálló kidolgozására, mert ez az elmélet su-
pán általános vezérfonatot nyújt, mely az egyes esetekben
másképp nyert alkalmazást Angliára, mint Franciaországra,
Franciaországra másképp, mint Németországra, Németországra
másképp, mint Oroszországra." /Lenin/.

A marxizmus elveit és módszerét alkalmazni kell
nekünk is a nemzeti művelődés összes kérdéseiben. Különös-
képpen három téren. Ez a három terület: a bölcséleti és a
társadalomtudományi gondolkodásunkat kifejező mai és mult-
beli áramlatok, művek és rendszerek, valamint az u.n.
eszellemi-történeti, általában /és helyesen/ társadalom-
tudományok elvi alapvetésének bírálata. Ez a három terü-
let valójában a magyar nyelven megnyilvánuló gondolkodás
irányító és sugárzó területe; innen, ezekből kiindulva ad-
hatjuk meg gondolkodásunk s ezzel együtt életgyakorlatunk
pozitív kritikáját. Ez a bírálat - mint ahogy általában

a marxizmus bírálatai - a tudományainkban és elméleteinkben megnyilvánuló reakciós tendenciák kimutatása mellett az azokban működő haladó tendenciákat is kiemeli s az utóbbiak révén gondolkodásunkra és tudományainkra azt a rántartozó koncepciót dolgozza ki, melyben az egyetemes valóságra szóló marxizmus egyúttal a mi marxizmusunk is, vagyis művelődésünk fejlődésébe teljesen beiktatott marxizmus. Ez annál inkább lehetséges, mert előzményei eddigi gondolkodásunkban a század eleje óta adóttak: a marxizmusnak már van hagyománya művelődésünkben.

A marxizmus említett szel emi területeken való alkalmazása azonban kifejezetten akadémikus jellegű marad. h egyúttal ne egészíti ki a nép demokrácia mindegyre előrehaladó fejlődésében felpörülő széles és mély gyökereket a kérdések összefüggéseink teljességében való -
ta elemzése

Ami különlegesen a gondolkodás szféráit illeti. szszátörve a felhozott három területre számunkra a mai nyugati irracionalista filozófiák elleni harcán kívül a feladatok első vonalában áll

1 / eddigi u.n. reprezentatív filozófusaink bírálata

Kik ezek a reprezentatív filozófusok?

Mindazok, akik az utolsó félévszázad, de különösen a két világháború közötti főiskolai egyetemi hatások keretében mint filozófusok a legközvetlenebbül íródtak be a hivatalos hagyományos művelődésbe (Böhm, Pauler, Brandenstein és tanítványaik)

Mi jellemzi közösen e három, különben egymástól eltérő gondolkodó rendszerét

Mind a három az idealizmus egy egy változata a történetileg egy olyan időszak társadalmi letelének-

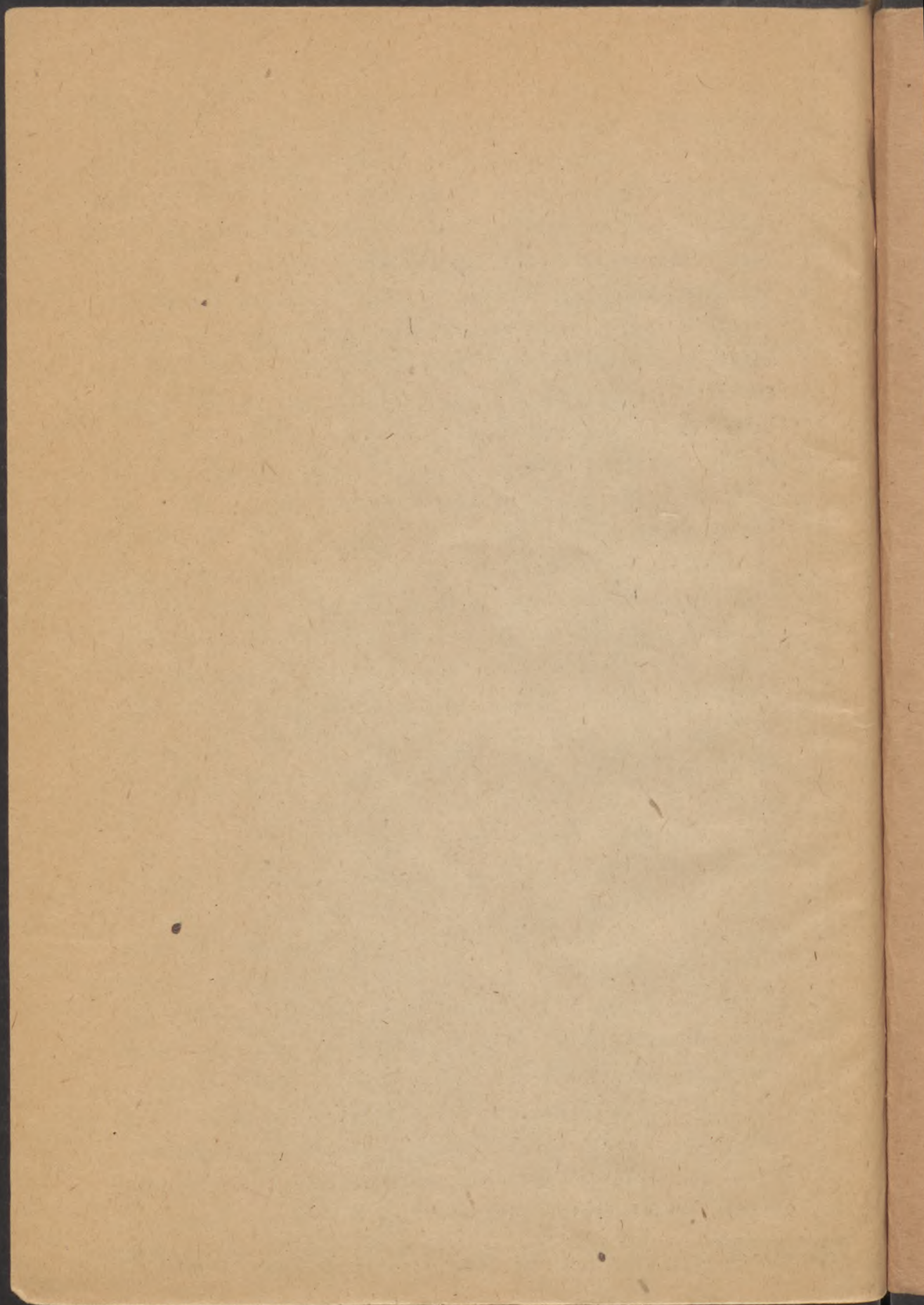
tudatának tükröződése. amiben az uralkodó osztály válságos helyzete következtében a valóság mind fokozottabb eltüntetése és felszámolása jut kifejezésre a a tényleges valóság elmisztifikálásával az "értvények" és "értékek" tapasztalatfeletti, abszolút - tehát megváltoztathatatlan - valósága konstruálódik. Jellegetes azután, ahogy ez a törekvés külön-külön megnyilvánul mind a háromnál. A marxizmus feladata épp idevonatkozólag Böhm, Pauler és Brandenstein önálló filozófiáinak azok között a sajátos társadalmi-történeti összefüggések közötti bírálata, amik a három idealizmus változatot /Böhm pozitivistá, kanti, hegeli és fichteai beütésű szubjektív idealizmusát; Pauler platonizmusát és Brandenstein aristotelizmusát /ugyanarra az egy valóság eltüntetésére érlelik. Ezek a filozófiai koncepciók egészükbe a gazdasági-politikai-társadalmi-kulturális elmaradottságában feudális előjogaihoz és osztályai mozaizatlanságához ragaszkodó magyarság bölcséleti vetületei.

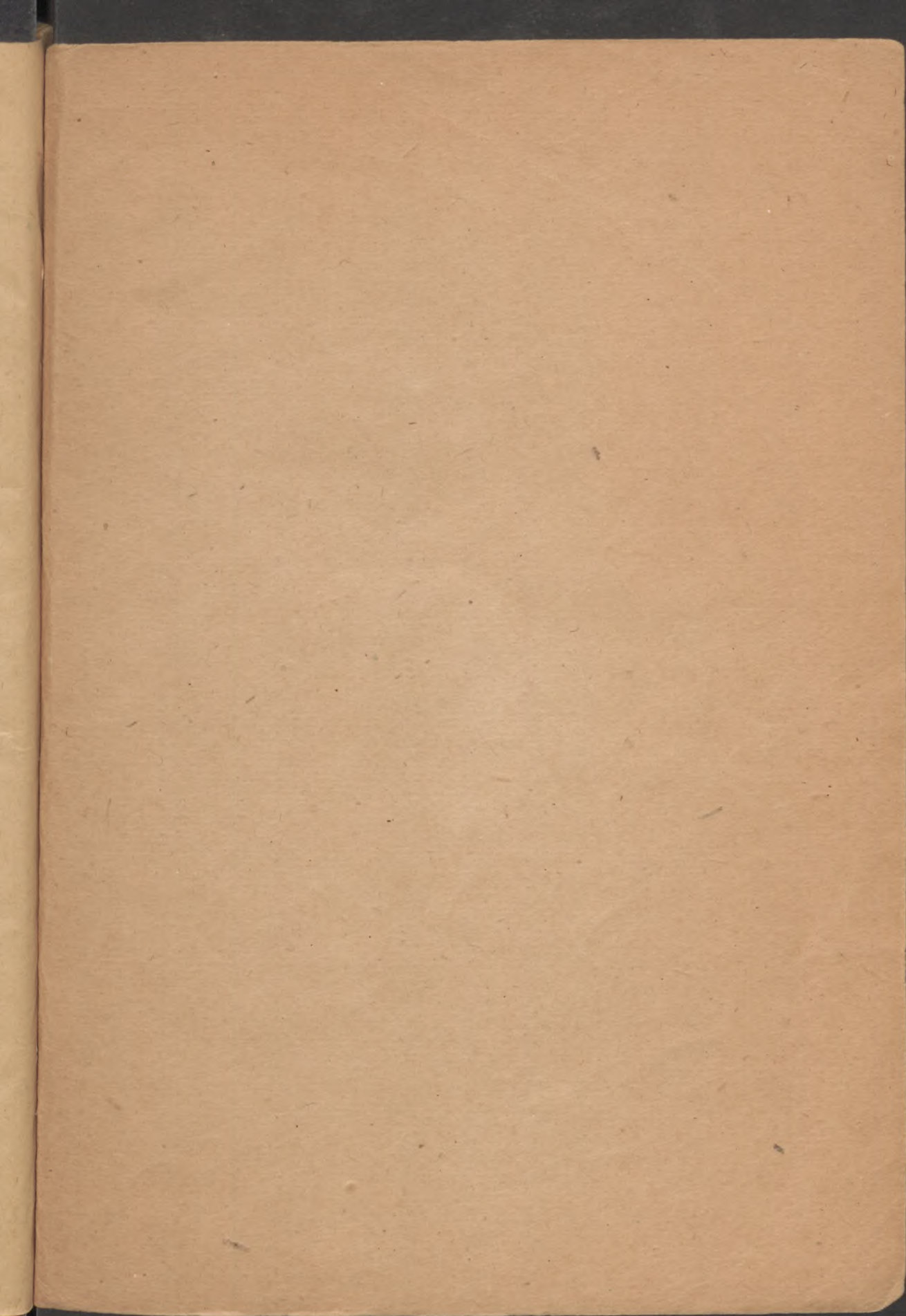
2./ A XX. század elejei magyar szociológiai iskolák /Pikler, Somló, Jászai/ s a század-első szocialista ideológusainak /Szabó Ervin, Kunfi Zsigmond, stb/ és két világháború közötti örököseik, valamint a két világháború közötti "népieség" /Szabó Dezső, Németh László stb/ és az ún. falukutatás bírálata. Ez a felület - szemben az előbbi felülettel - jórészt a magyar ellenzéki gondolkodás, a magyar haladás bírálata, mely kispolgári s csak a legjobb esetben revizionista munkásmozgalmi bázisa következtében az adott helyzet konkrét és gyökeres revíziója nélkül csupán pár falukutatóban /Darvas, Erdei/ haladta meg a két világháború között az elvonat, eklektikus eszmények hirdetését s a fasizálódást.

3./ A legnagyobb feladat vár azonban a marxizmusra u.n. nemzeti tudományaink, a történeti tudományok anyagának és alapjainak átértékelése, illetve hagyományos történelemszemléletünk gyökerekre menő bírálata terén.

Olaszművek a Marxizmus és klasszikusainak román és magyar nyelven elérhető, ill. eddig megjelent művei s Fogarasi Béla, Lukács György, Wolnar Érik, Flévai József és Rudas László Könyvei.

25. 01. 20.

